

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

ÚSTAV GERMÁNSKÝCH STUDIÍ

Bakalářská práce

Ludmila Lišuchová

**Odcizení, úzkost a hledání identity
v románu Stiga Dagermana Bränt barn**
Alienation, Anxiety and Searching for Identity
in Stig Dagerman's Novel Bränt barn

Podakovanie

Touto formou by som sa chcela poďakovať predovšetkým vedúcemu svojej bakalárskej práce Prof. Mgr. Martinovi Humpálovi, Ph.D. za ochotu, odborné rady, usmernenia a ľudský prístup.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 31. července 2020

Ludmila Lišuchová

Zásady pro vypracování

Práce se bude zabývat otázkami odcizení a úzkosti v souvislosti s hledáním identity hlavní postavy románu švédského spisovatele Stiga Dagermana *Bränt barn* (1948, Popálené dítě). Tematika odcizení a úzkosti by měla být usouvztažněna s otázkou sebevraždy a absurdity existence a pojednána v existencialistickém kontextu se zvláštním zřetelem k existencialismu francouzskému. Z toho důvodu by se práce měla opírat o relevantní sekundární literaturu jak z oblasti literární vědy, tak z oblasti filozofie.

Klíčová slova

odcizení, úzkost, identita, existencialismus, Stig Dagerman, švédská literatura

Key words

alienation, anxiety, identity, existentialism, Stig Dagerman, Swedish literature

OBSAH

PREDSLOV	8
1 ÚVOD.....	10
1.1 STIG DAGERMAN A EXISTENCIALIZMUS VO ŠVÉDSKU.....	10
1.2 SUJET ROMÁNU BRÄNT BARN	11
2 ODCUDZENIE.....	14
2.1 ODCUDZENIE V EXISTENCIALISTICKOM CHÁPANÍ.....	14
2.2 SLOBODA A ZODPOVEDNOSŤ AKO DÔVODY OSAMELOSTI	14
2.3 OSAMELOSŤ V DÔSLEDKU SLOBODY U PROTAGONISTU ROMÁNU POPÁLENÉ DIEŤA	15
2.4 ABSENCIA BOHA.....	15
2.5 ZODPOVEDNOSŤ	17
2.6 EXISTENCIA DRUHÝCH AKO PRÍČINA OSAMELOSTI.....	20
2.7 KOMUNIKÁCIA	21
2.8 KLAMSTVO.....	23
2.9 POHĽAD DRUHÝCH.....	23
2.10 NENÁVISŤ.....	26
2.11 ZHRNUTIE.....	28
3 ÚZKOSŤ	29
3.1 KOMPARÁCIA ÚZKOSTI PODĽA SARTRA A DAGERMANA	29
3.2 ÚZKOSŤ A NEÚPRIMNOSŤ.....	32
3.3 ÚZKOSŤ A OSAMELOSŤ.....	37
3.4 SAMOVRAŽEDNÉ SKLONY	37
3.5 SAMOVRAŽDA A BUDÚCNOSŤ SAMOVRAHA	40
3.6 MASOCHIZMUS, ŽIARLIVOSŤ A AGRESIVITA AKO PREJAVY ÚZKOSTI..	41
3.7 ZHRNUTIE.....	45
4 HĽADANIE VLASTNEJ IDENTITY	46
4.1 VÝVOJ IDENTITY	46
4.2 NEAUTENTICITA A NEÚPRIMNOSŤ	47
4.3 IDENTITA A IDEÁL ČISTOTY	50

4.4	OIDIPOVSKÝ KOMPLEX A POCIT ZMIERENIA	53
4.5	ZHRNUTIE.....	55
5	ZÁVER.....	57
6	BIBLIOGRAFIA	58

Predslov

Existencialistický smer a špeciálne francúzsky existencializmus, má v literatúre i filozofii veľké meno. Jeho nástup sa viaže predovšetkým k udalostiam prvej polovice 20. storočia, vzniká ako ohlas na udalosti druhej svetovej vojny, fašizmus a povojnovú situáciu, pričom práve zážitok vojny podnecuje existencialistov všímať si absurdnosť sveta i života človeka.¹ Medzi popredných predstaviteľov francúzskeho existencializmu sa radia J. P. Sartre a Albert Camus, no ako uvádzajú Dejiny francúzskej literatúry, aj títo autori čiastočne čerpajú z diel starších autorov, a tak je francúzsky existencializmus ovplyvnený prácami Kafku, Husserla, Heideggera aj Kierkegaarda.² Existencialistický človek je chápaný ako slobodný jedinec, ktorý sa môže vymaniť z úzkosti, absurdnosti či odcudzenia jedine svojím vlastným rozhodnutím, za ktoré nesie plnú zodpovednosť rovnako ako za všetky následky, ktoré toto rozhodnutie môže spôsobiť.³ Jednou zo základných myšlienok existencializmu je tvrdenie, že „existence predchádza podstatu“⁴, čo umožňuje človeku slobodne sa rozvinúť do podoby, akú si sám zvolí, a o akú sa bude usilovať, pretože nič ho vopred nepredurčuje nadobudnúť istú konkrétnu formu na základe nejakého determinizmu či inej vyššej sily.

Fenomén francúzskeho existencializmu sa postupne rozšíril aj za hranice Francúzska a ovplyvnil mnohé ďalšie národné literatúry. Okrem iného sa dostal aj do Švédska, preto si táto práca dáva za cieľ práve nájsť paralely a rozdiely medzi filozofiou francúzskeho existencializmu a románom švédskeho spisovateľa Stiga Dagermana *Bränt barn*, ktorý je zaradovaný medzi existencialistické literárne diela.

Cieľom tejto práce je porovnať konkrétne dielo – román *Bränt barn*, s francúzskym existencializmom, pričom ako reprezentant francúzskeho existencialistického myslenia bol zvolený J. P. Sartre. Dôvodom tejto voľby je jednak to, že ide o popredného existencialistu s bohatým beletristickým i filozofickým dielom, zároveň výber ovplyvnil fakt, že porovnaniu Dagermana s

---

¹ FISCHER, Jan O. a kol. 1979. *Dějiny francouzské literatury 19. a 20. stol.* Praha: Academia, 1979. s. 217. 104-21-852.

² tamže

³ FISCHER, Jan O. a kol. 1979. *Dějiny francouzské literatury 19. a 20. stol.* Praha: Academia, 1979. s. 218. 104-21-852.

⁴ FISCHER, Jan O. a kol. 1979. *Dějiny francouzské literatury 19. a 20. stol.* Praha: Academia, 1979. s. 220. 104-21-852.

francúzskym existencionalistom Camusom sa už venujú iné práce podobného charakteru.

Práca čerpá z už publikovaných literárnovedných diel, ktoré sa problematike vzťahu Dagermana a existencializmu venujú, predovšetkým ide o práce Perilleuxa a Laitinenovej. Ďalším dôležitým zdrojom sú samotné filozofické diela J. P. Sartra, konkrétne *Bytí a nicota*, *Existencialismus je humanismus* a *Vědomí a existence*. Okrem spomínaných diel je dôležitým zdrojom knižne vydaná séria prednášok profesora Václava Černého s názvom *První a druhý sešit o existencialismu*. Uvádzam citácie z románu v origináli, pričom v poznámke pod čiarou uvádzam slovenský preklad publikovaný knižne v roku 2005, pri eseji *Vårt behov av tröst är omätligt* uvádzam v poznámke český preklad z roku 2010, v ostatných prípadoch uvádzam v poznámkach svoj vlastný preklad. Práca sa zameriava na tri špecifické existencialistické kategórie – odcudzenie, úzkosť a hľadanie identity. Podľa týchto troch tém obsiahnutých aj v románe *Bränt barn* sa práca delí na tri hlavné kapitoly členené na podkapitoly.

Výskum prebiehal formou porovnávania teórie zachytenej v Sartrových spisoch s fenoménmi opisovanými v Dagermanovom románe. Ku každej téme a každému javu uvádzam najprv Sartrovo vysvetlenie pojmu, potom konkrétne príklady priamo z románu, všeobecné aj detailnejšie, pokiaľ je to možné. Treba však upozorniť, že vzhľadom na previazanosť tém nebude možné úplne ich od seba oddeliť, a tak sa informácie z jednotlivých kapitol môžu navzájom prelínať či dopĺňať.

1 Úvod

1.1 *Stig Dagerman a existencializmus vo Švédsku*

Stig Dagerman (1923 až 1954) je vo švédskej literatúre zaraďovaný medzi tzv. *fyrtiotialister* – generáciu mladých autorov, ktorí boli uvedení na literárnu scénu tesne po druhej svetovej vojne a, ako napovedá pomenovanie, prezentovali sa predovšetkým v štyridsiatych rokoch. Švédsko sa síce počas vojny vyhlo priamemu vojnovému konfliktu a podarilo sa mu udržať si neutralitu, no obyvateľstvo predsa pociťovalo istú ujmu:

En Suède, le problème humain de la neutralité prend une coloration métaphysique. On s'interroge sur la «nature» de l'homme, sur la «condition humaine». Cette interrogation prépare intellectuellement les Suédois à accueillir une philosophie de l'homme abandonné à lui même face à sa liberté et à sa responsabilité [...]⁵

Ako vyplýva z vyššie uvedenej citácie, skupinu označovanú vo švédskej literárnej histórii ako tzv. *fyrtiotialister* charakterizuje povojnová dezilúzia a existencialistický podtón. Prepojenie s existencializmom a špeciálne s francúzskym existencializmom nie je vôbec náhodné. Ako vysvetľuje Perilleux, v dvadsiatych a tridsiatych rokoch sa švédski umelci vo veľkej miere obracali na Britániu, po druhej svetovej vojne však nastal obrat a intelektuálne kruhy sa začali viac zaujímať o vtedajšiu francúzsku kultúru, v ktorej sa práve rozmáhalo existencialistické myslenie. Práve v tomto období sa podľa Perilleuxa do Švédska dostávajú diela J. P. Sartra a Alberta Camusa, vo veľkom sa prekladajú a hrajú ich divadelné hry, no nezabúda sa ani na prozaické a filozofické práce. Existencialistické diela vyvolávajú vo švédskej spoločnosti búrlivé debaty. Vo všeobecnosti Švédsko viac inklinuje ku Camusovi než k Sartrovi, ktorého prejav je o čosi komplikovanejší. Popri francúzskych existencialistoch sa, samozrejme, núka

---

⁵ PERILLEUX, George. 1982. *Stig Dagerman et l'existentialisme*. Paríž: Les Belles Lettres, 1982. s. 21. ISBN 2-251-66231-6. preklad (L. Liščuchová): Vo Švédsku naberá problém, či je neutralita humánna, až metafyzické zafarbenie. Pýta sa na ľudskú prirodzenosť, na postavenie človeka. Tieto otázky pripravujú Švédov na prijatie filozofie opusteného človeka, ktorý čelí vlastnej slobode a vlastnej zodpovednosti [...]

dielo Kierkegaarda, ktoré je opäť podrobené výskumom, tentokrát s väčším dôrazom na existencialistickú filozofiu než na záležitosti teológie.⁶

Bližšie datovanie generácie *fyrtitalister* je trochu problematické vzhľadom na rozchádzajúce sa názory rôznych teoretikov. Rozpätie sa vo všeobecnosti pohybuje medzi rokmi 1943 až 1948. Okrem Stiga Dagermana sem môžeme zaradiť mená ako Lars Ahlin či Karl Vennberg.⁷ Nejde však o skupinu autorov s jasným zjednocujúcim programom alebo oficiálny manifestom. Platformou im bol časopis *40-tal*, kde publikoval svoje príspevky aj Stig Dagerman, ako možno vyčítať z práce Laitinovej.⁸ Lars Lönnroth definuje v tejto skupine Stiga Dagermana ako „den som mer än någon annan personifierar decenniet“.⁹

Moderní skandinávské literatury uvádzajú Dagermanov román *Bränt barn* (Popálené dieťa) ako existencialistický román s psychologicko-realistickou formou.¹⁰ Sám Dagerman predstavil vydavateľovi Norstedtovi svoj – vtedy ešte len rozpísaný – román ako „drámu s piatimi postavami, príbeh o láske a smútku zo štokholmskej robotníckej štvrte Söder.“¹¹

1.2 *Sujet románu Bränt barn*

Pre ľahšiu orientáciu v samotnej práci si dovoľím uviesť aspoň zostručnený dej skúmaného románu. Príbeh je časovo ohraničený rozmedzím jedného roka. Dej vo všeobecnosti nie je veľmi zaťažujúci, okrem hlavnej postavy mladíka Bengta Lundina sa v diele výraznejšie prejavujú tri vedľajšie postavy: otec Knut, jeho milienka, neskôr druhá manželka Gun a Bengtova snúbenica Berit.

Ide o príbeh citlivo vystavaný okolo psychiky hlavnej postavy, mladého dvadsaťročného Bengta Lundina, ktorý sa po matkinej náhlej smrti snaží vo víre udalostí a vlastných citov vysporiadať so svetom a nájsť svoju identitu. Po odhalení otcovej nevery sa Bengtovo počínanie a zmýšľanie fixuje na ideu matkinej

---

⁶ PERILLEUX, George. 1982. *Stig Dagerman et l'existentialisme*. Paríž: Les Belles Lettres, 1982. s. 21-23. ISBN 2-251-66231-6.

⁷ PERILLEUX, George. 1982. *Stig Dagerman et l'existentialisme*. Paríž: Les Belles Lettres, 1982. s. 14. ISBN 2-251-66231-6.

⁸ LAITINEN, Kerstin. 1986. *Begärets irravägar*. Umeå: Umeå universitet, 1986. s. 38. ISBN 91-7174-249-2.

⁹ LÖNNROTH, Lars. DELBLANC, Sven. 1997. *Den svenska litteraturen: Del 5 Modernister och arbetardiktare 1920-1950*. Štokholm: BonnierFakta Bokförlag AB, 1997. s. 142. ISBN 91-34-51416-3.

¹⁰ HUMPÁL, Martin a kol. 2013. *Moderní skandinávské literatury (1980-2000)*. 2. vyd. doplnené. Praha: Karolinum, 2013. s. 231. ISBN 978-80-246-2395-5.

¹¹ SANDBERG, Hans. 1982. Kommentarer. In: DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 252. ISBN 91-1-82002-3.

čistoty. Je odhodlaný brániť matkinu čistotu za akúkoľvek cenu a zároveň je pevne presvedčený o tom, že otcovu milenkú nenávidí, no jeho odhodlanie a presvedčenie sa ukázu ako klamlivé.

Keď Bengt pochopí, že matka nebola taká čistá, ako si navrával, zúfalo sa snaží nájsť novú ideu. Jeho vzťah k otcovej milenke sa rapídne mení, z nenávisti prerastá do vášne a lásky. Bengt, ktorý dosiaľ opovrhoval otcom preto, že podvádza matku, sa ocitá v sieti komplikovaných vzťahov. Sám podvádza svoju snúbenicu, navyše s otcovou milenkou. Jeho citlivé ja si odmieta pripustiť realitu, Bengt podlieha sebaklamu ospravedľujúc svoje činy čistotou ako vyšším princípom. Krátko po svadbe otca s ich spoločnou milenkou, vo chvíli, keď pozrie do očí pravde, keď odhalí vlastné klamstvá a uvedomí si svoju samotu, svoju zodpovednosť a predovšetkým to, že žiadne klamstvo ho neočistí ani neoslobodí, rozhodne sa spáchať samovraždu. Tretí z pokusov je takmer úspešný, no predsa sa ostatným podarí Bengta zachrániť. Po nevydarenom pokuse o samovraždu vo vzťahu s Gun pokračuje, hoci sa vydala za jeho otca. Tento raz si však obidvaja otvorene priznávajú, že ich vzťah je ilegálny, keďže ide o erotický vzťah syna a matky.

Román *Bränt barn* vyšiel prvýkrát 18. októbra 1948 v náklade 3 250 kusov. Vyvolal taký záujem, že vydavateľ bol nútený urobiť v priebehu roka ešte tri dotlače.¹² Kniha bola potom viackrát vydaná a preložená do mnohých jazykov (napr. do angličtiny, francúzštiny, nórčiny, holandčiny, slovenčiny či češtiny). V doslove k švédskemu vydaniu z roku 1982 sa uvádza: „Ingen annan av Stig Dagermans böcker har möts av ett sådant intresse från recensenternas sida som *Bränt barn*. Sammanlagt granskades den i ett 70-tal anmälningar.“¹³ Neskorší vedecký záujem o Dagermanovu tvorbu podrobnejšie mapuje Kerstin Laitinenová v úvode k svojej štúdii *Begärets irravägar*:

Dagermans samlade skrifter har med början 1981 kommit ut i nyttgåva, entusiastiskt mottagna i recensioner såväl av den etablerade kritikerkåren

¹² SANDBERG, Hans. 1982. Kommentarer. In: DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 258. ISBN 91-1-82002-3.

¹³ SANDBERG, Hans. 1982. Kommentarer. In: DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 254. ISBN 91-1-82002-3.; preklad (L. Liščuchová): „[ž]iadna z Dagermanových kníh sa nestretla s takým záujmom zo strany recenzentov ako *Bränt barn*. Celkovo sa skúmala v recenziách zo sedemdesiatich rokov.“

som av en ung författargeneration. Dagerman-forskningen har skjutit fart, den ena studien efter den andra har sedan 1979 publicerats både i Sverige och utomlands [...]¹⁴

Dagermanovi je venovaných niekoľko biografii so zameraním na jeho spisovateľskú kariéru, vzťah k politike či k filmovej tvorbe. V súvislosti s existencialistickými prvkami v Dagermanovom diele je kľúčovou Perilleuxova komparatistická štúdia *Dagerman et l'existentialisme*. V značnej miere z nej vychádza aj Kerstin Laitinenová, ktorá sa v štúdiu *Begärets irravägar* okrem iného venuje existencialistickej tematike v dielach Stiga Dagermana.

---

¹⁴ LAITINEN, Kerstin. 1986. *Begärets irravägar*. Umeå: Umeå universitet, 1986. s. 11. ISBN 91-7174-249-2.; preklad (L. Lišuchová): Začiatkom roku 1981 vyšlo nové vydanie Dagermanovho súborného diela. Bolo nadšene prijaté, ako v recenziách etablovanej kritiky, tak mladou spisovateľskou generáciou. Výskum Dagermanovho diela napredoval rýchlo, vo Švédsku i v zahraničí bola publikovaná jedna štúdia za druhou [...]

2 Odcudzenie

2.1 *Odcudzenie v existencialistickom chápaní*

S pojmom odcudzenie sa prirodzene asociujú pocity osamelosti a opustenosti. V súvislosti s francúzskou, konkrétne Sartrovou, existencialistickou filozofiou sa však k odcudzeniu nabaľujú ďalšie javy. Tým sa budem venovať priebežne v celej práci, keďže z osamelosti a odcudzenia vychádzajú neskoršie psychické stavy hlavnej postavy aj jej reakcie na jednotlivé situácie.

V Sartrovom diele *Bytí a nicota* sa v súvislosti s odcudzením spomína predovšetkým samota, pretože v existencialistickej filozofii je človek chápaný ako „individuum, izolované, osamelé a v sobě rozpolčené“¹⁵, pričom je u všetkých existencialistov na tento základný fakt kladený veľký dôraz. Všetky uvedené atribúty existencialistického jedinca sa vyskytujú aj u hlavného predstaviteľa Dagermanovho románu – Bengta Lundina. Ide o postavu osamelú, nepochopenú okolím a vnútorne nevyrovnanú. Zjednodušene by sa dalo povedať, že osamelosť je v existencialistickom chápaní spôsobená dvomi faktormi. Prvým je sloboda človeka ako samostatne konajúceho individua, druhý súvisí so vzťahmi individua voči ďalším ľuďom. Držiac sa tohto delenia je možné odhaliť spúšťače osamelosti a odcudzenia u Bengta.

2.2 *Sloboda a zodpovednosť ako dôvody osamelosti*

Sloboda sa na prvý pohľad nejaví ako hrozba, avšak existencializmus ju dáva do priamej spojitosti s voľbou, teda možno rovno operovať so slovným spojením slobodná voľba. Voľba so sebou prináša riziko zodpovednosti. Ako prezentuje Sartre, ateistický existencializmus sa zaoberá absenciou Boha či iného vyššieho rozumu, ktorý by dohliadol na konanie človeka a hlavne prebral ťaživú zodpovednosť za uskutočnené rozhodnutia. Sartre popiera existenciu akejkoľvek závislosti od Boha či od niečoho zakódovaného hlboko v ľudskej povahe, čo by mohlo predurčiť konanie človeka nezávisle na jeho vlastnej vôli.

Existencialistická opustenosť znamená, že človek je osamelý predovšetkým vo chvíli rozhodovania. Nie je tu nik iný, kto by urobil rozhodnutie zaňho, nikto,

---

¹⁵ ČERNÝ, Václav. 1992. *První a druhý sešit o existencialismu*. Praha: Mladá Fronta, 1992. s. 29. ISBN 80-204-0337-X.

kto by ho usmernil, nikto, kto by mu poskytol alibi či milosrdne zotrel vinu. Na všetko je sám. Za všetko sám zodpovedá.¹⁶ Sartre nehovorí o tom, že človek je osamotený v bezcitnom svete, ktorý by mu chcel silou-mocou ublížiť. Nehovorí, že by bol človek úplne bezmocný a nemohol so svojou situáciou nič urobiť. Samota je obsiahnutá v tom, že sme aktívni, slobodní a zodpovední, pričom zodpovednosti sa nedá zbaviť. Nesieme ju dokonca aj v prípade, že sa rozhodneme nezasahovať, že zvolíme zdanlivo bezpečnú pasivitu.¹⁷

Podľa Sartrovho výkladu *mechanizmov*, na základe ktorých človek koná, by sa dal poskladať jednoduchý vzorec: sloboda vedie človeka k voľbe, človek volí slobodne, teda osamelo. Voľba sa automaticky spája so zodpovednosťou za všetko, čo zvolený čin spôsobí, za všetkých, ktorých zasiahne. Keď si človek uvedomí zodpovednosť, pred ktorou niet úniku, veľmi ľahko prepadne úzkosti. Ide však už o ďalšiu tému, ktorej je venovaná samostatná kapitola práce. Preto postačí zhrnutie, že človek hľadá cestu z úzkosti, no ako postrehol Sartre, najčastejšie sklúzne k neúprimnému správaniu a mysleniu, pričom vo chvíli precitnutia môže v dôsledku sebakritiky dôjsť až k rozhodnutiu skončiť s vlastným životom.¹⁸

2.3 *Osamelosť v dôsledku slobody u protagonistu románu Popálené dieťa*

Bengt Lundin je mladý človek vystavený vlastnej slobode, ktorú z hľadiska spoločenských zvyklostí nadobudol len nedávno. Avšak, z existencialistického hľadiska mu sloboda prislúcha od narodenia, ktoré je jedinou fakticitou – jedinou vecou, ktorú človek sám neovplyvní.¹⁹ Opustený volí každý svoj krok a nesie zaň zodpovednosť, pričom si zodpovednosť sám pred sebou neprípúšťa a neúspešne sa snaží všemožne zakryvať či ospravedlňovať svoje konanie.

2.4 *Absencia Boha*

Za jeden z dôkazov príklonu k ateistickému existencializmu môžeme brať to, že za celý čas sa Bengt vo svojich spovediach vo forme listov sebe samému neobracia k Bohu. Dokonca nie je náboženské pozadie znateľné ani v pasážach, ktoré neprislúchajú priamemu rozprávačovi. Skôr sa nájdú detaily odkazujúce k

¹⁶ SARTRE, Jean Paul. 2004. *Existencialismus je humanismus*. Praha: Vyšehrad, 2004. s. 22-24. ISBN 80-7021-601-1.

¹⁷ SARTRE, Jean Paul. 2018. *Bytí a nicota*. Praha: Oikoymenh. 2018. s. 605. ISBN 978-80-7298-250-9.

¹⁸ SARTRE, Jean Paul. 2018. *Bytí a nicota*. Praha: Oikoymenh. 2018. s. 606. ISBN 978-80-7298-250-9.

¹⁹ SARTRE, Jean Paul. 2018. *Bytí a nicota*. Praha: Oikoymenh. 2018. s. 605. ISBN 978-80-7298-250-9.

odklonu od tradícií praktizujúcich a zanietých kresťanov. V úvode románu, keď sa pozostalí cestou na pohreb vyzdvihujú kňaza, je náboženská tradícia prezentovaná ako estetický prvok postrádajúci akýkoľvek hlbší význam: „Han [otec] tycker inte om präster. Han tycker bara det är vackert med en präst.“²⁰ Okrem toho vzťah postáv k Bohu ilustruje aj moment, keď otec vyberá v obývačke zo skrine matkine veci. Prezerá topánky vrátane čiernych lodičiek, ktoré síce daroval manželke, ale kupoval ich s myšlienkou na milenku: „Dem han den femte kvällen öppnar bokskåpet för och gömmer bakom en oläst bibel.“²¹

Odcudzenie sa Bohu a postoj k cirkvi možno badať aj na ďalších miestach v diele, napr. v opise krajiny, v ktorej sa črtá v diaľke usadlosť (kostolná veža ako hrot noža),²² v liste hlavného hrdinu otcovi po oznámení svadby otca s Gunou (jeho vyhybanie sa cirkevným a náboženským obradom),²³ a napokon tiež v poslednom z Bengtových listov. V kapitole *Ett sönderrivet avskedsbrev* je použitý alegorický obraz sveta malých a veľkých psov predstavujúci dva odlišné prístupy k životu i akejkolvek viere. Alegória je v podstate spoločenskou kritikou a zároveň Bengtovým precitnutím. V kapitole sa píše: „I de små hundarnas land behöver man ingen tro. Därför har man heller ingen. Har man någon, har man den på skoj, ty i de små hundarnas land sker allting på skoj.“²⁴

Práve tu je explicitne vyjadrený odstup od religiozности, ktorý sa prelína v celom texte. Bengtov otec pestuje vlažný prístup k náboženským záležitostiam, ak už dôjde na niečo spojené s náboženstvom, tak len zo žartu. Bengt sa svojím konaním stráni viery v náboženskom chápaní úplne. V liste mu, naopak, poslúžila ako vhodný príklad, na ktorom demonštruje neúprimnosť sveta dospelých. Bengt totiž hovorí o viere ako takej, nemusí ísť hneď o náboženstvo. Napáda vieru v to, čo chce človek dosiahnuť, vieru v ideál a zodpovednosť, ktorú so sebou viera

---

²⁰ DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 15. ISBN 91-1-82002-3.; preklad: „Nemá rád farárov. Je však pekné, keď pohreb odbavuje farár.“ DAGERMAN, Stig. 2005. *Popálené dieťa*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 2005. s. 11. ISBN 88-220-1316-1.

²¹ DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 42. ISBN 91-1-82002-3.; preklad: „Piaty večer otvorí knižnicu a schová ich za nečítanou Bibliou.“ DAGERMAN, Stig. 2005. *Popálené dieťa*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 2005. s. 32. ISBN 88-220-1316-1.

²² DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 147. ISBN 91-1-82002-3.

²³ DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 214. ISBN 91-1-82002-3.

²⁴ DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 242. ISBN 91-1-82002-3.; preklad: „V krajine malých psov nie je potrebná nijaká viera. preto ju ani nemajú. Ak ju aj majú, majú ju len zo žartu, lebo v krajine malých psov sa všetko odoráva len tak zo žartu.“ DAGERMAN, Stig. 2005. *Popálené dieťa*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 2005. s. 183. ISBN 88-220-1316-1.

prináša, ak veríme úprimne. Preto budem túto záležitosť spomínať aj v nadchádzajúcej podkapitole v súvislosti s problematikou zodpovednosti. Okrem toho sa pod slovom viera skrýva aj viera v človeka, dôvera voči druhým ľuďom. Hlavný hrdina si uvedomuje, že aj tá je narušená, neraz sa vyjadruje, že človek nemôže veriť nikomu.

Dalo by sa namietať, že informácia o nečítanej Biblii nie je smerodajná. Samozrejme, pre potreby diela ju môže použiť kresťanský existencialista rovnako ako ateistický. Preto stojí za zmienku iné Dagermanovo dielo, esej *Vårt behov av tröst är omätligt*, kde sa čitateľ hneď v incipite s badateľným existencialistickým ladením dočíta: „Jag saknar tro [...]“²⁵ a po incipite nasleduje ďalšia pozoruhodná veta: „Jag har varken ärvt en gud eller en fast punkt på jorden, varifrån jag skulle kunna tilldraga mig en guds uppmärksamhet [...]“

Dagerman sa sám neradí ani k veriacim, ani k silným ateistom.²⁶ Príklon k náboženstvu však v jeho dielach nie je badateľný, jeho postavy sa neutiekajú k Bohu, sú ponechané v slobode a osamelosti na vlastné rozhodnutia.

2.5 *Zodpovednosť*

Bengt slobodne volí každý krok a následne je nútený zaň i za jeho následky brať zodpovednosť, pretože z tej sa nikto vymaniť nemôže. Zodpovedá za svoje konanie, nech už ide o rozhodnutie držať smútok za matku, alebo zneužiť tento smútok na pomstu, vstúpiť do intímneho vzťahu s nevlastnou matkou, alebo zo vzťahu vycúvať. Lenže nie vždy si Bengt včas uvedomuje následky svojho konania. Častokrát len podvedome, čo ho v nejednom prípade privádza do úzkostných stavov. Jeho myseľ sa snaží brániť, a tak Bengt klame svojich blízkych aj sám seba, snaží sa striasť zodpovednosti klamstvom a neúprimnosťou, čím sa ešte viac narúšajú vzťahy medzi postavami, jedna druhej sa odcudzujú.

Nadvižem na úvodné slová metaforou z kapitoly *Klockan tre*, ktorá sa dá interpretovať ako obraz hlavného hrdinu, ktorý sa skrýva za klamstvo a

---

²⁵ DAGERMAN, Stig. 1963. *Vårt behov av tröst*. Stockholm: Vingförlaget, 1963. s. 284. ISBN 91-7193-81-2.; preklad: „Chybí mi víra [...] Naše potřeba útěchy je neukojitelná.“ DAGERMAN, Stig. 2010. *Naše potřeba útěchy je neukojitelná*. Praha: Mot komiks, 2010. s. 7. ISBN 80-86661-25-3.

²⁶ DAGERMAN, Stig. 1963. *Vårt behov av tröst*. Stockholm: Vingförlaget, 1963. s. 285. ISBN 91-7193-81-2.; preklad: „Nezdědil jsem ani boha, ani pevný bod na zemi, odkud bych na sebe mohl upoutat boží pozornost.“ DAGERMAN, Stig. 2010. *Naše potřeba útěchy je neukojitelná*. Praha: Mot komiks, 2010. s. 7. ISBN 80-86661-25-3.

neúprimnosť, no nie je jediný, kto v dôsledku toho trpí. Autor opäť zvolil opis scenérie: zapadajúce slnko nad loďou zamrznutou uprostred mora. Metafora je stručná, no hoci nasleduje bezprostredne po zoznámení čitateľa s prostredím, núti ho v širších súvislostiach premýšľať nad výrokom: „Spindeln blöder, flugorna också.“²⁷

Bengt, ktorý sa opäť zblíži s Gun, už vydatou za jeho otca, sa dá interpretovať ako pavúk. Na povrchu je šťastný, no v hlbokom vnútri pociťuje bolesť, ktorá neskôr vyústi do pokusov o samovraždu. Vzápätí sa v texte spomína plačúca Berit, ktorej pomaly dochádza, čo sa deje. Je však slabá na to, aby zabránila chodu udalostí, zaľúbená do Bengta, lapená v jeho sieti. Je mucha.

Vo chvíli, keď sa Gun a Bengt plánujú tajne stretnúť na ostrove, potrebujú zámienku, aby opustili svojich partnerov, a tak sa Bengt ponúkne, že napíše falošný telegram a falošný povolávací rozkaz. Keď Gun referuje o priebehu príprav, píše jej:

Jag kan försäkra Dig, att det känns mycket pinsamt för mig att behöva bedraga honom [otca] på det här sättet. Det är första gången i mitt liv som jag har förfalskat och så mycket är säkert, att jag aldrig blir en god förfalskare. Därtill är mitt samvete för känsligt. Så fort inkallelseordern tjänt sitt syfte brände jag upp den och blåste ut genom fönstret. Först då kändes det en smula bättre.²⁸

Bengt síce klame, ale prinajmenšom si uvedomuje zodpovednosť, ktorú nesie, keď sfalšoval povolávací rozkaz, teda úradný list, a telegram. Uvedomuje si, aké následky by mohlo mať jeho konanie, ak by bol odhalený. Spáliť hmatateľné dôkazy je krok premyslený, ale Bengt sa preň rozhodne, pretože nedokáže farchu zodpovednosti uniesť. Istým spôsobom ide o sebaklam, spálením papiera sa viny nezbaví. Je zodpovedný a je na to úplne sám, nepomôže mu ani Boh, ani blízki.

---

²⁷DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 227. ISBN 91-1-82002-3.; preklad: „Pavúk krváca, muchy takisto.“ DAGERMAN, Stig. 2005. *Popálené dieťa*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 2005. s. 172. ISBN 88-220-1316-1.

²⁸DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 183. ISBN 91-1-82002-3.; preklad: „Môžem Ťa ubezpečiť, že sa cítim veľmi trápne za to, že ho musím takto podvádzať. Po prvý raz v živote som niečo falšoval a jedno je jasné, že sa nikdy nestane zo mňa dobrý falšovateľ. Nato mám príliš citlivé svedomie. Len čo povolávací rozkaz splnil svoj účel, spálil som ho a popol vyfúkol von z okna. Až vtedy som sa začal cítiť trochu lepšie.“ DAGERMAN, Stig. 2005. *Popálené dieťa*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 2005. s. 138. ISBN 88-220-1316-1.

Bengt ďalej pripomína, aké je dôležité byť si vedomý toho, čo človek robí a čo spôsobí svojim správaním. Uvedomuje si situáciu len potiaľ, že podvádza Berit s Gun a otec mu stojí v ceste. Nedochoďza mu celá pravda o vzťahu so staršou ženou, nevie pomenovať roly, ktoré si sami prideli, a neuvedomuje si ani Gunin vek. Všetko ostatné, všetky drobné klamstvá, zamlčovanie informácií a predovšetkým ich širšie dôsledky sám pred sebou skrýva.²⁹

Prispôsobená pravda však nie je nič iné ako klamstvo a neúprimnosť. Bengtovi po čase strávenom s Gun dochádza, že je stará,³⁰ preberá sa zo zamilovanosti a dopadne naň váha zodpovednosti. Cíti sa nepríjemne a napokon začne Gun nenávidieť. Je jednoduchšie urobiť z druhého objekt hnevu, zvaliť vinu a zodpovednosť naňho.

K istému obratu v Bengtovom prístupe dochádza až v samotnom závere, kde si Bengt a Gun aspoň sami pred sebou priznajú pravdu o svojom vzťahu. Berú na vedomie fakt, že sú matka a syn, ale na ich vzťahu to nič výraznejšie nemení, akurát si navzájom nezastierajú zodpovednosť, ktorú nesú za seba aj iných. Rozprávač ich označuje za múdrejších.³¹

Bengt je o čosi múdrejší, stále verí vo svoj vzťah s Gun, ale menej idealisticky. Aj keď sa Bengtovmu idealizmu budem venovať v poslednej kapitole, na tomto mieste sa hodí zhrnúť, že je zdrojom jeho problémov, neporozumenia svetu naokolo a nepochopenia Bengta zo strany okolia. Bengt má stále čiastočne detské vnímanie, dokáže sa zapáliť pre vec a ostať jej až prehnane oddaný, aj keď zostáva sám a nastupuje pocit rozčarovania (napr. angažovanie za sociálnu demokraciu)³². Druhý raz sa problém zjavuje v o čosi spoločensky závažnejšej situácii, pripomína zodpovednosť Švédska za dôsledky neutrality počas druhej svetovej vojny, čo je aj po rokoch stále aktuálna záležitosť: „Vi skulle försvara demokratin. Jag ville göra allt för att försvara den, men det var ingen som lät mig göra det.“³³Tieto skúsenosti Bengt zhŕňa v alegórii o krajine malých psov: „I de

---

²⁹ DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 184. ISBN 91-1-82002-3.

³⁰ DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 196. ISBN 91-1-82002-3.

³¹ DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 247. ISBN 91-1-82002-3.

³² DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 188. ISBN 91-1-82002-3.

³³ tamže; preklad: „Mali sme brániť demokraciu. Chcel som urobiť všetko, aby som ju obránil, ale nik mi to nedovolil.“ DAGERMAN, Stig. 2005. *Popálené dieťa*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 2005. s. 142. ISBN 88-220-1316-1.

små hundarnas lan är därför den passiva ondskan mer aktad än den aktiva goheten.“³⁴

Tu sa text dostáva k podstate, ktorú Sartre prízvukuje vo svojej teórii o slobode a voľbe. Človek zodpovednosť nepreberá len pri aktívnych činoch, ale aj v prípade, že sa rozhodne nekonať aktívne. Pretože aj vtedy svojím spôsobom koná, zaujíma k situácii vlastný postoj z vlastnej slobodnej vôle.³⁵ Bengt má pocit, že ho o slobodu v konaní druhí pripravili, respektíve zbavujú ho idealizmu. Bengt teda neignoruje všetky následky, niektoré berie až prehnane vážne, iné vedome prehliada, pretože radikálne mení a prispôsobuje svoje hodnoty aktuálnej situácii. Druhí sú obmedzujúcim faktorom.

2.6 Existencia druhých ako príčina osamelosti

Prítomnosť ďalších ľudí vo svete je neodškriepiteľný fakt, no pre existencialistického hrdinu je jeho okolie problematické, necíti sa komfortne, vediac, že je neustále konfrontovaný s inými individualitami. Necíti sa totiž byť jedným zo spoločnosti, veľmi silno vníma vlastnú existenciu ako niečo, čo sa vymyká normálu. Václav Černý hovorí o existencialistickom románe ako o románe „...lidí životu odcizených, zabludilých, inadaptovaných, zatížených vedomím své vetřelosti.“³⁶ Keď charakterizuje existencialistického hrdinu, používa priamo v súvislosti s ním výraz „pocit nadpočetnosti“³⁷. Tento stav zažíva aj Bengt. Najzreteľnejší je hneď v úvode románu pred matkiným pohrebom a potom vo chvíľach tesne pred spáchaním samovraždy. Tlak pôsobí na hlavnú postavu po celú dobu, len v rôznej miere, pričom v ňom, pochopiteľne, vyvoláva pocit osamelosti. Perilleux hovorí o neschopnosti zapadnúť medzi ostatných ľudí a označuje ju za tému typickú pre Dagermanove texty.³⁸

Mohla by som hovoriť o odcudzení medzi jednotlivými postavami – rodinnými príslušníkmi, bližšími aj vzdialenejšími členmi rodiny, no z hľadiska

---

³⁴ DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 241. ISBN 91-1-82002-3.; preklad: „V krajine malých psov je preto pasívne zlo väčšmi cenené ako aktívne dobro.“ DAGERMAN, Stig. 2005. *Popálené dieťa*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 2005. s. 183. ISBN 88-220-1316-1.

³⁵ SARTRE, Jean Paul. 2018. *Bytí a nicota*. Praha: Oikoymenh. 2018. s. 605-606. ISBN 978-80-7298-250-9.

³⁶ ČERNÝ, Václav. 1992. *První a druhý sešit o existencialismu*. Praha: Mladá Fronta, 1992. s. 35. ISBN 80-204-0337-X.

³⁷ tamže

³⁸ PERILLEUX, George. 1982. *Stig Dagerman et l'existentialisme*. Paríž: Les Belles Lettres, 1982. s. 39. ISBN 2-251-66231-6.

existencialistickej filozofie je dôležitejšie zamerať sa na postavu/človeka ako slobodné individuum vystavené pôsobeniu slobody druhých, ktorí sa vyskytujú v jeho okolí. Na ilustráciu Bengtovej osamelosti v spoločnosti druhých ľudí vyberám úryvok z úvodnej kapitoly *Blåsa ut ett ljus*, ktorý spomínanú osamelosť vykresľuje doslova: „Nu står han ensam under taklampan i rummet som är fullt av folk.“³⁹

Po niekoľkých riadkoch sa čitateľ dozvedá, že mladíkovu osamelosť nespôsobuje len to, že by sa vo svojom smútku za matkou sám stránil ľudí. Naopak, príbuzní a rodinní známi od neho sami bočia. Navzájom sa nechávajú osamote a čoraz viac sa odcudzujú jeden druhému aj otec a syn. Podľa toho, ako sa vyjadruje o existencialistickom charaktere Dagermanových textov Perilleux, dá sa povedať, že týmto typom osamelosti v dave zažíva postava Bengta absurdnosť života, čo je ďalšia typicky existencialistická kategória. Perilleux totiž píše, že v prípade Bengta je dojem absurdnosti spôsobený opustenosťou a úzkosťou, navyše sedia aj Perilleuxom opisované príznaky v správaní postavy, ktorá sa pred absurdnosťou bráni idealizmom (ako bude bližšie uvede v kapitole Hľadanie vlastnej identity, je u Bengta veľmi silný) alebo sklonmi k samovražde.⁴⁰ Oba spomínané prejavy sú u Bengta Lundina jasne prítomné počas takmer celého románu.

2.7 Komunikácia

Ak je človek sám a nepochopený, neznačí to nič iné než viaznucu komunikáciu. Perilleux spomína, že opustenosť so sebou prináša komunikačné problémy,⁴¹ ktoré poznačujú vzájomnú interakciu postáv v románe *Bränt barn*. Vzťahy medzi postavami sú formované nedorozumeniami, pokrytectvom, lžou a neschopnosťou, či skôr nechotou porozumieť druhému. Priebežne sa v texte vyskytujú detaily nepriamo odkazujúce na stav medziľudských vzťahov v danej situácii, prichádzajú v podobe chladu/tepla alebo tvrdosti/mäkkosti. Toto

---

³⁹ DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 8. ISBN 91-1-82002-3. SK preklad: „Teraz stojí osamelý pod lustrom v izbe plnej ľudí.“ DAGERMAN, Stig. 2005. *Popálené dieťa*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 2005. s. 5. ISBN 88-220-1316-1.

⁴⁰ PERILLEUX, George. 1982. *Stig Dagerman et l'existentialisme*. Paríž: Les Belles Lettres, 1982. s. 134-135. ISBN 2-251-66231-6.

⁴¹ PERILLEUX, George. 1982. *Stig Dagerman et l'existentialisme*. Paríž: Les Belles Lettres, 1982. s. 102. ISBN 2-251-66231-6.

metaforické vyjadrenie, akoby hovorilo o *teplote vzťahu*. Ide v podstate o metaforiku používanú aj v bežnej komunikácii, keď odmeranosť či nesympatiu označujeme ako chlad. Dagerman ju však zapracúva do textu premyslene a nie náhodne. Už od začiatku je vzťah Bengta a jeho snúbenice Berit podávaný čitateľovi s použitím citových vnemov chladu. Berit býva takmer vždy zima, mrznú jej ruky a aj Bengtovi je pri nej chladno. Vo chvíľach, keď sa Bengt s Berit povadí alebo sa s ňou cíti neprijemne, spomína sa chlad.

Kontrast tvrdosti a mäkkosti funguje v diele na podobnom princípe. Dagerman ho využíva najčastejšie na vyjadrenie miery odcudzenia, teda blízkosti či vzdialenosti medzi synom a otcom, no figuruje aj v situáciách medzi Bengtom a jeho snúbenicou. Vyskytuje sa výlučne pri fyzickom kontakte. Na vyjadrenie tvrdosti používa Dagerman spojenie *av sten*, teda z kameňa. Spomína sa konkrétne otcova *hand av sten, arm av sten, kind av sten* (ruka z kameňa, rameno z kameň, líce z kameňa), keď sa otec snaží synovi aspoň navonok priblížiť a robí otcovské gestá, ktoré sa od neho čakajú, ale synovi sa tým len viac vzdáva. Pri Berit si Bengt uvedomuje tvrdosť jej kolien, potom rúk. Dagerman už nespája Beritinu tvrdosť s kameňom, ktorý má potenciál niesť symbolický význam, pri Berit je to jednoducho holý fakt.

Otcova ruka mäkne jedine vo chvíli, keď otec so synom spoločne pijú alkohol. Vtedy sa syn odcudzuje mŕtvej matke, pretože porušuje jej zásady, navyše si je toho vedomý.⁴² Spojenie "mäkká ruka" nájdeme ešte v myšlienkach Bengta o vankúši nahrádzajúcom ľudskú blízkosť, ktorú nenachádza u snúbenice a už vôbec nie u otca.⁴³

Aj Bengtov vzťah s otcovou milenkou Gun sa začne po tom, čo strávia spolu priveľa času osamote, rozpadáť. Sprvu si nevšímajú, ako sa jeden druhému odcudzujú. Bengt odrazu precitne a uvedomí si, že je koniec. Perilleux píše, že v láske neexistuje jednota, a tak ostávajú Bengt a Gun každý vo vlastnej samote.⁴⁴ Vybraný úryvok ukazuje Bengtovu reakciu vo chvíli, keď si začne uvedomovať, že si s Gun prestávajú rozumieť: „Han är rädd för att bli ensam. När hon sov fruktade

---

⁴² DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 73. ISBN 91-1-82002-3.

⁴³ DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 84. ISBN 91-1-82002-3.

⁴⁴ PERILLEUX, George. 1982. *Stig Dagerman et l'existentialisme*. Paríž: Les Belles Lettres, 1982. s. 52. ISBN 2-251-66231-6.

han det inte så, därför att en människa som sover kan inte lämna en så ensam som en vaken.“⁴⁵

Ďalej poukazuje na to, že Dagerman pomerne často využíva vo svojich dielach nečakané odcudzenie sa dvoch ľudí, ktorí si boli veľmi blízki⁴⁶, pričom ide o ďalší existencialistický absurdný prvok. Keď sa po pár mesiacoch Bengt a Gun opäť stretnú osamote, sú vyslovene označení za *cudzincov*.

2.8 Klamstvo

Ako som už písala, okrem všeobecného chladu bráni jednotlivým postavám v efektívnej komunikácii množstvo lží a poloprávd, ktorými si chránia svoje súkromie. Predovšetkým Bengt. Klame otca, snúbenicu, Gun aj seba. Najlepšie však možno klamstvo stopovať vo vzťahu otca a syna, kedy Bengt zatajuje otcovi, že nechodí do školy, dokonca mu rozpráva vymyslené príhody. Otec mu verí a v dobrom rozpoložení mu dáva peniaze. Bengt kalkuluje, koľko už klamstvami získal: „Tio lögner à tio kronor och tjugo kronor för en stunds förståelse [...].“⁴⁷ Bengt dokáže akékoľvek výčitky svedomia potlačiť ospravedlnením svojho konania pred samým sebou. Klamstvo ho drží v istej vzdialenosti od iných postáv aj od čitateľa.

2.9 Pohľad druhých

Človek nemôže uniknúť druhým ani skrývaním sa za klamstvo. Sartre tvrdí, že existencia druhých ľudí spôsobuje, že človek si striedavo uvedomuje to, ako sa vníma sám, a to, že ho zároveň vnímajú druhí, pričom ich pohľad naňho je odlišný.⁴⁸ Tým, že druhí ľudia vidia človeka iným pohľadom, než sa vidí on sám, pôsobia na jeho slobodu. Proti sebe tak stoja dve slobody a individuum si je vedomé toho, že druhý ho svojím spôsobom pripravuje o jeho bytie, odcudzuje ho

---

⁴⁵ DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 200. ISBN 91-1-82002-3.; preklad: „Zľakne sa, že bude sám. Keď spala, neobával sa toho tak veľmi, lebo človek, ktorý spí, vás nemôže nechať tak osamote, ako bdiaci.“ DAGERMAN, Stig. 2005. *Popálené dieťa*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 2005. s. 151. ISBN 88-220-1316-1.

⁴⁶ PERILLEUX, George. 1982. *Stig Dagerman et l'existentialisme*. Paríž: Les Belles Lettres, 1982. s. 52. ISBN 2-251-66231-6.

⁴⁷ DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 73. ISBN 91-1-82002-3. SK preklad: „Desať klamstiev po desať korún a dvadsať korún za chvíľu porozumenia.“ DAGERMAN, Stig. 2005. *Popálené dieťa*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 2005. s. 55. ISBN 88-220-1316-1.

⁴⁸ SARTRE, Jean Paul. 2018. *Bytí a nicota*. Praha: Oikoymenh. 2018. s. 93-94. ISBN 978-80-7298-250-9.

a obmedzuje jeho slobodu. Podľa Sartra však už samotná existencia človeka so sebou prináša riziko, pretože: „Chtít byť svobodný znamená zvolit své bytí na tomto světě vůči druhým: kdo ale tuto volbu učiní, musí i toužit po své svobodě.“⁴⁹

Je paradoxné, no prirodzené, že človek zároveň chce byť pre druhých aj nechce, lebo tým prichádza o svoju slobodu, ktorú sa bude snažiť získať späť. Sartre vysvetľuje, že keď človek pociťuje, že je prostredníctvom druhých odcudzený sám sebe, pripúšťa a potvrdzuje tak existenciu a slobodu druhých.⁵⁰ Jeden fakt je však problematický. Podľa Václava Černého v existencialistickej filozofii druhí vnímajú a posudzujú človeka po svojom, bez kontextu v podobe minulosti či možnej budúcnosti individua, ktoré sa ďalej vyvíja. To by nebolo nijako zlé, keby človek mohol regulovať zmýšľanie druhých o sebe. Lenže nemôže, bytím pre druhých, ich pohľadom je odcudzený, stáva sa pre nich vecou.⁵¹ Človek je voči pohľadu druhých bezmocný, no nedokáže sa s tým zmieriť, chce opäť vládnuť nad svojou slobodou a mať dianie vo vlastných rukách. Do popredia sa tu dostáva ďalší charakteristický rys existencialistickej prózy, na ktorý upozorňuje vo svojom výklade existencializmu Václav Černý: hrdina je vystavený pocitu, že ho niekto neustále stíha.⁵² Z hľadiska existencialistickej filozofie je pocit oprávnený, pohľady okolia sú všadeprítomné. Miestami sa existencialistické postavy dostávajú až do stavov, kedy má pocit hrozby a prenasledovania chorobný charakter.

V románe *Bränt barn* je pozorovanou individualitou predovšetkým hlavný hrdina Bengt. Je vystavený pohľadom vedľajších postáv, s ktorými sa dostáva do konfliktu, pretože sa snaží ovplyvniť ich mienku o sebe samom, chce, aby ho vnímali inak. Bez hanby klame otcovi aj snúbenici, keď predstiera, že im píše listy z vojenského cvičenia. Každému píše to, čo vie, že chcú počuť, to, čomu chce, aby verili, hoci ide o dva diametrálne odlišné scenáre: „när fadern får brevet kommer han att tro på det, tro att han [Bengt] har en ny flicka varje kväll. Även Berit kommer att tro på sitt, tro att han är ensam jämt.“⁵³

---

⁴⁹ SARTRE, Jean Paul. 2018. *Bytí a nicota*. Praha: Oikoymenh. 2018. s. 575. ISBN 978-80-7298-250-9.

⁵⁰ SARTRE, Jean Paul. 2018. *Bytí a nicota*. Praha: Oikoymenh. 2018. s. 576. ISBN 978-80-7298-250-9.

⁵¹ ČERNÝ, Václav. 1992. *Proní a druhý sešit o existencialismu*. Praha: Mladá Fronta, 1992 s. 41. ISBN 80-204-0337-X.

⁵² ČERNÝ, Václav. 1992. *Proní a druhý sešit o existencialismu*. Praha: Mladá Fronta, 1992. s. 44. ISBN 80-204-0337-X.

⁵³ DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 205. ISBN 91-1-82002-3.; preklad: „keď otec dostane list, bude veriť, že každý večer má iné dievča. Aj Berit bude veriť svojej pravde, že

Vzápätí však vysvetľuje Gun, že človek nemôže veriť nikomu. A svojím spôsobom aj tak každý verí tomu, čomu veriť chce. O druhom máme takú mienku, akú sme si o ňom sami vytvorili. No názor si vytvárame podľa poskytnutého materiálu a Bengt tento materiál vylepšuje podľa toho, ako sa mu to práve hodí.

Nepozorujú však len vedľajšie postavy Bengta, ale aj on ich. Najjednoduchšie sa tieto vzájomné pohľady – odsudzujúce a odcudzujúce zároveň, dajú demonštrovať na vzťahu otca a syna, ktorí sa nielenže klamú, ale zároveň sa aj podozrievajú a sledujú. Perilleux hovorí o motíve sledovania ako o výraznom a dôležitom práve v Dagermanovom diele *Bränt barn*.⁵⁴ Takýmto spôsobom sa odcudzenie medzi otcom a synom stupňuje. V roliach pozorovateľa a pozorovaného predmetu sa striedajú. Raz má prevahu otec, potom pre zmenu syn. Volia rovnakú taktiku na to, aby si vydobyli späť svoju slobodu a druhého ponížili, tým, že z neho urobia objekt pozorovania. Takáto úvaha prechádza do problematiky pocitu viny. Vo filozofickom diele *Bytí a nicota* sa píše, že vinným môže byť človek len vo vzťahu k druhému, avšak nezáleží na tom, či je pozorovaným, ktorý si uvedomuje svoje odcudzenie spôsobené druhým, alebo je pozorovateľom, ktorý obmedzuje slobodu druhého, vytvárajúc z neho obyčajnú bezmocnú vec. Nech je človek v ktorejkoľvek pozícii, je nemožné, aby nebol vinný.⁵⁵ Sprvu len Bengt pozoruje cez kľúčovú dierku, čo robí otec večer v obývačke. Otec o ňom vie a cíti sa neprijemne: „Det är ett fult öga, därför att det är så naket, därför att det är så obarmhärtigt, därför att det är så skrämmande ungt.“⁵⁶

Otcovi je jasné, že syn vie o jeho milenke, a tak sa snaží vyvolať u syna rovnako neprijemné pocity, aké sám zažíva pod jeho drobnohlľadom. Začne syna špehovať. Aj Bengt sa ľahko dovŕtípi, že ho otec sleduje, dokonca otca upodozrieva, že ho stopuje so psom. Podozrievavosť a odcudzenie sa stupňujú na maximum. Keď má prísť Gun na čaj, nedôvera zachádza tak ďaleko, že otec kontroluje synovo sako, či v ňom náhodou neukryl zbraň.⁵⁷ Špehovanie a s ním súvisiace odcudzenie

---

je ustavične sám.“ DAGERMAN, Stig. 2005. *Popálené dieťa*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 2005. s. 155. ISBN 88-220-1316-1.

⁵⁴ PERILLEUX, George. 1982. *Stig Dagerman et l'existentialisme*. Paríž: Les Belles Lettres, 1982. s. 50. ISBN 2-251-66231-6.

⁵⁵ SARTRE, Jean Paul. 2018. *Bytí a nicota*. Praha: Oikoymenth. 2018.s. 454. ISBN 978-80-7298-250-9.

⁵⁶ DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 46. ISBN 91-1-82002-3.; preklad: „Je to škaredé oko, lebo je také nahé, nemilosrdné, také hrozivo mladé.“ DAGERMAN, Stig. 2005. *Popálené dieťa*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 2005. s. 35. ISBN 88-220-1316-1.

⁵⁷ DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. 259 s. ISBN 91-1-82002-3.

vyvolávajú v druhom ako predmete pozorovania reakciu. U Bengta sa prejavuje ako nenávisť.

2.10 *Nenávisť*

Podľa Sartra sa človek, ktorý zakúša odcudzenie, môže rozhodnúť úplne odpísať existenciu druhého s cieľom získať späť svoju slobodu. Nechce už viac existovať pre druhých ako predmet. A tak začne druhého nenávidieť, no práve nenávisťou zároveň uznáva slobodu druhého človeka. Preto sa rozhodne druhého zničiť. Lenže nenávidený človek nie je jediný, ktorý mu spôsobuje odcudzenie. Nenávisť k jednému človeku je skôr symbolickou nenávisťou k celej mase, ktorá sa skrýva pod pojmom: *druhí*.⁵⁸ Sartre stručne definuje nenávisť ako obranný reflex slovami: „dimenze odcizeného bytí je *reálnym* zotročením, za než vdčím druhým. Usiluji proto o likvidaci tohoto zotročení.“⁵⁹

Je veľmi zaujímavé, že podobné myšlienky ako u Sartra sa nachádzajú aj u Dagermana v eseji *Vårt behov av tröst är omätligt*:

Men frihet börjar med slaveri och suveränitet med beröende. [...] Det låter som om jag behövde beroendet för att slutligen kunna få erfara trösten att jag är en fri människa, och det är säkert sant.⁶⁰

Podstata je rovnaká. Dagerman len inými slovami hovorí, že slobodu si človek uvedomuje i stráca v dôsledku existencie druhých a ich vnímania jeho existencie. Tiež do istej miery vníma pohľad druhých ako obmedzujúci, zotročujúci, hoci priamo o odcudzení nehovorí.

Román *Bränt barn* síce neobsahuje reflexívne pasáže, ktoré by odkazovali priamo na túto problematiku, ale poskytuje dostatok materiálu na sledovanie správania hlavnej postavy. Bengtove pocity a reakcie sú v súlade s Dagermanovým postojom vyjadreným v spomínanej eseji, rovnako sa zhodujú aj so Sartrovou teóriou.

---

⁵⁸ SARTRE, Jean Paul. 2018. *Bytí a nicota*. Praha: Oikoymenh. 2018. s. 454-456. ISBN 978-80-7298-250-9.

⁵⁹ SARTRE, Jean Paul. 2018. *Bytí a nicota*. Praha: Oikoymenh. 2018. s. 456. ISBN 978-80-7298-250-9.

⁶⁰ DAGERMAN, Stig. 1963. *Vårt behov av tröst*. Stockholm: Vingförlaget, 1963. s. 288. ISBN 91-7193-81-2.; preklad: "Svoboda začíná otroctvím a suverenita závislostí. [...] Zdá se, že potřebuji závislost k tomu, abych nakonec mohl získat útěchu, že jsem svobodný člověk a že je to určitě pravda." DAGERMAN, Stig. 2010. *Naše potřeba útěchy je neukojitelná*. Praha: Mot komiks, 2010. s. 13. ISBN 80-86661-25-3.

Musím spomenúť ešte jednu Sartrovu myšlienku, ktorá podrobnejšie vysvetľuje, ako nenávisť vôbec vzniká. Nenávisť vyvolávajú druhí svojím správaním. Nemusia jedincovi, u ktorého vyvolajú nenávisť, rovno ublížiť, stačí, že využívajú svoju slobodnú vôľu. Individualita sa dostáva do styku s inou individualitou a cíti sa byť ponížená slobodou druhého.⁶¹ U Bengta vyvoláva nenávisť k otcovi zistenie, že otec má milenkú, čo je jeho slobodné rozhodnutie. Nenávisť ku Gun sa zjavuje po tom, čo Bengt pochopí, aká je pravda o jeho vzťahu s ňou. Cíti sa dotknutý jej slobodou byť takou, aká je (teda staršia, skúsenejšia a s minulosťou, ktorú on nechce prijať), jej slobodou spať či bdiť, ako si zmyslí, jej slobodou milovať ho alebo nemilovať. Zmena z lásky na nenávisť je vo vzťahu Bengta a Gun dosť náhla, ale dajú sa nájsť náznaky, ktoré ju predpovedajú. Hneď na začiatku ich spoločného pobytu na ostrove sa hovorí o tom, že „[n]är de kysser varann smakar läpparna salt. Var de än sätter sina läppar smakar det salt. Efter tio dagar vet de alltför väl hur salt smakar.“⁶²

Metaforicky je naznačený rozklad vzťahu, akoby ho postupne rozožierala soľ, teda sa doň vmiešava aj niečo iné než láska. Milenecký pár trávi priveľa času osamote, a tak si partneri začnú všimáť odcudzenie, ktoré im spôsobuje ten druhý. Bengt má pocit, že je pre Gun len predmetom – keď sa uspokojí, nezaujíma ju.

Láska a nenávisť majú k sebe veľmi blízko, či už z jednej, alebo z druhej strany. Podľa toho, čo hovorí Sartre, by sa dalo usudzovať, že je to spôsobené spoločným základom. Obe reakcie totiž predpokladajú, že človek vezme na vedomie slobodu druhého. Potom si zvolí variant, ako sa môže vzťah k druhému vyvíjať.⁶³ Bengtovou prvou voľbou je otcovu milenkú nenávidieť, lenže jeho nenávisť sa mieša s túžbou, až je nakoniec Bengt nútený pripustiť si, že Gun ho priťahuje.

---

⁶¹ SARTRE, Jean Paul. 2018. *Bytí a nicota*. Praha: Oikoymenh. 2018. s. 455. ISBN 978-80-7298-250-9.

⁶² DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 191. ISBN 91-1-82002-3.; preklad: „Keď sa bozkávajú, pery im chutia soľou. Nech sa ich pery dotknú hocičoho, chutia slano. Po desiatich dňoch vedia až pridobro, ako chutí soľ.“ DAGERMAN, Stig. 2005. *Popálené dieťa*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 2005. s. 145. ISBN 88-220-1316-1.

⁶³ SARTRE, Jean Paul. 2018. *Bytí a nicota*. Praha: Oikoymenh. 2018. s. 455-456. ISBN 978-80-7298-250-9.

2.11 Zhrnutie

Vzhľadom na uchopenie témy odcudzenia možno konštatovať, že Dagerman si vo svojom románe všima podobné mechanizmy, aké opisuje Sartrova filozofia. Rovnako sa uňho odcudzenie spája s úzkostnými stavmi či pocitom prenasledovania. Pocit osamelosti a nepochopenia spoločnosťou, ktorý je typický pre existencialistického človeka, sa v Dagermanovom diele najsilnejšie prejavuje pri postave hlavného hrdinu Bengta Lundina. Spomínaný hrdina sa svojim blízkym ešte viac vzdáľuje v dôsledku vedomých klamstiev a neúprimnosti, čo je ďalší motív, ktorému sa Sartre podrobne venuje vo svojich filozofických spisoch.

3 Úzkosť

3.1 Komparácia úzkosti podľa Sartra a Dagermana

Ako som už naznačila v samotnom názve, v Dagermanovom románe *Bränt barn* sa nachádza viacero významných tém, ktorým by som sa chcela podrobnejšie venovať. Dá sa povedať, že úzkosť je základným existencialistickým pocitom, javom, s ktorým existencialistickí hrdinovia neustále bojujú. Václav Černý hovorí o tomto filozofickom smere doslova ako o filozofii úzkosti, ktorá sa následne premieta aj do tematiky existencialistických literárnych diel v oblasti beletrie.⁶⁴ Perilleux pripisuje tejto téme veľký význam a pripomína, že sa nevyskytuje len u Dagermana, ale je pevnou súčasťou Kierkegaardovho i Sartrovho existencialistického filozofického systému.⁶⁵

Dagerman vo svojich textoch pomerne často pracuje buď s motívom alebo (v niektorých prípadoch) rovno s témou úzkosti. Skôr, ako pristúpim k rozboru diela so zreteľom na spomínanú tému, je na mieste vysvetliť tento pojem z psychologického hľadiska. Podľa Říčana existuje jasný rozdiel medzi strachom a úzkosťou. V oboch prípadoch, pokiaľ sa vyskytujú vo väčšej miere, než je pre zdravého človeka bežné, ide o citové choroby. Majú spoločný základ, no pri strachu je možné určiť príčinu – konkrétny objekt, činnosť či situáciu, ktoré v človeku tento pocit strachu vyvolávajú. Naopak, pri úzkosti je pocit pretrvávajúci a jeho príčina či objekt sa nedá jednoznačne identifikovať.⁶⁶

Definovanie úzkosti prostredníctvom jej odlišenia od strachu nevolím náhodne, ide o zaužívaný postup v oblasti psychológie a pre iné vedecké disciplíny môže poslúžiť ako vhodný model pre ďalší výskum.

Navyše, ako už konštatovali vo svojich odborných literárnovedných prácach iní, v súvislosti s Dagermanovými textami sa vynára istá komplikácia v podobe voľného zaobchádzania s výrazmi strach a úzkosť, pričom s týmto zistením prichádzajú ako Perilleux, tak aj Laitinenová.⁶⁷ Treba však podotknúť, že

---

⁶⁴ ČERNÝ, Václav. 1992. *První a druhý sešit o existencialismu*. Praha: Mladá Fronta, 1992. s. 36. ISBN 80-204-0337-X.

⁶⁵ PERILLEUX, George. 1982. *Stig Dagerman et l'existentialisme*. Paríž: Les Belles Lettres, 1982. s. 24. ISBN 2-251-66231-6.

⁶⁶ ŘÍČAN, Pavel. 2013. *Psychologie*. 4. vyd. Praha: Portál, 2013. s. 111. ISBN 978-80-262-0532-6.

⁶⁷ PERILLEUX, George. 1982. *Stig Dagerman et l'existentialisme*. Paríž: Les Belles Lettres, 1982. s. 32. ISBN 2-251-66231-6. a LAITINEN, Kerstin. 1986. *Begärets irraavägar*. Umeå: Umeå universitet, 1986. s. 26. ISBN 91-7174-249-2.

Laitinenová čerpá práve z Perilleuxovho výskumu. V originálnom jazyku diel, teda vo švédčine, nejde len o svojoľnú zámenu dvoch spomínaných výrazov, pretože lexikálna zásoba švédčiny disponuje viacerými synonymnými alebo čiastočne synonymnými výrazmi, ktoré Dagerman, samozrejme, využíva. Ako vymenúva Laitinenová, ide okrem slov *ångest* a *rädsla* aj o synonymá ako *skräck*, *panik*, prípadne *fasa* alebo *fruktan*.⁶⁸ Dagerman sa teda nedrží odborného rozlišovania termínov, volí skôr laickú cestu, čo nie je v beletrii nijako zvlášť prekvapujúce. Slová vyberá spontánne na základe svojho umeleckého cítenia.

Na porovnanie je však dôležité pozrieť sa na to, aký prístup zvolil k tejto problematike Sartre a ako sa vyrovnávala s problémom existencialistická tradícia. Ukazuje sa totiž, že aj existencialistickí filozofi narábali s pojmami strach a úzkosť podľa istého pravidla a rozhodne výrazy len tak nezamieňali. Ako príklad uvediem Sartra, keďže je v súvislosti s porovnávacím zámerom tejto práce kľúčový. V odborných dielach sa však uvádza, že Sartre prevzal koncepciu strachu a úzkosti od Kierkegaarda a detailnejšie ju prepracoval. V konečnom dôsledku ide o podobné rozlíšenie, aké ponúka psychológia, keďže strach je aj v tomto prípade charakterizovaný jasným dôvodom. Filozofia umožňuje vnímať úzkosť v trochu abstraktnejšej rovine oslobodenej od čisto medicínskeho pohľadu, ktorý sa snaží predovšetkým stanoviť diagnózu. Filozofia existencializmu vysvetľuje úzkosť ako strach z ničoty, ktorý vlastne dokladuje existenciu slobody človeka.⁶⁹

V Sartrovom chápaní je strach snaha útekom sa vyhnúť hrozbe.⁷⁰ Sartre uvádza niekoľko situácií, na ktorých demonštruje rozdiel medzi strachom a úzkosťou. Strach má presnú príčinu, úzkosť je v podstate neistota, ktorá človeka ovládne vo chvíli, keď si uvedomí, že strachu bude musieť čeliť, no nedokáže vopred jednoznačne povedať, ako bude v danej situácii reagovať. Úzkosť vystupuje najzreteľnejšie v ohrození života, kedy si jedinec musí sám zvoliť, ako zareaguje, a prevziať za toto rozhodnutie zodpovednosť v rámci svojej slobody. Zjednodušene by sa dalo povedať, že človek prepadá úzkosti čeliac situácii, ktorá

---

⁶⁸ LAITINEN, Kerstin. 1986. *Begärets irravägar*. Umeå: Umeå universitet, 1986. s. 26. ISBN 91-7174-249-2.

⁶⁹ PERILLEUX, George. 1982. *Stig Dagerman et l'existentialisme*. Paríž: Les Belles Lettres, 1982. s. 31-32. ISBN 2-251-66231-6.

⁷⁰ SARTRE, Jean Paul. 2006. *Vědomí a existence*. Praha: Oikoymenh, 2006. s. 85. ISBN 80-7298-171-4.

vyžaduje uplatnenie jeho slobodnej voľby.⁷¹ Pre túto teóriu je dôležitý fakt osamelosti voľby. Osamelosť je kľúčová, Sartre totiž zastáva názor, že práve ona vedie jedinca k nevyhnutnému rozhodnutiu o vlastnej budúcnosti a vyvoláva v ňom úzkostný stav.⁷² Aj tu je však určitý hlavný spúšťač. V Sartrovom chápaní vyvoláva v človeku úzkosť vedomie zodpovednosti za vlastné rozhodnutia, ktoré je nútený robiť sám a zároveň v ňom vyvolávajú pocit osamelosti.⁷³ Václav Černý výstižne zhŕňa existencialistickú úzkosť do záveru: „Úzkosť je tedy stavem nejistoty vzhledem ke mně samému, nejistoty o sobě.“⁷⁴ Podľa slov Perilleuxa Sartre k tomuto základnému deleniu pridal podmienku, podľa ktorej strach a úzkosť napriek vzájomnej podobnosti a faktu, že sa často objavujú súčasne, nemôžu splynúť, pretože sú si navzájom protikladmi.⁷⁵

Okrem synonymného používania výrazov strach a úzkosť sa u Dagermana vyskytuje ešte jedno špecifikum. Perilleux uvádza, že intenzita opisovanej úzkosti (alebo strachu) nie je zakaždým rovnaká, jej miera výrazne kolíše. Podobne je to aj s uvedovaním si tohto stavu zo strany zasiahnutého jedinca.⁷⁶ Akoby bola úzkosť vždy prítomná, len sa prejavuje rôzne, raz pôsobí iba kdesi v podvedomí, inokedy prejde na povrch, ovládne správanie hrdinu a úplne ho ochromí.

Z vyššie uvedených informácií o existencialistickom rozlišovaní pojmov strach a úzkosť cítiť zrejмый rozdiel oproti Dagermanovmu postoju k tej istej problematike. Dagerman využíva existencialistickú tému. Jeho hrdina bojuje s hraničnou situáciou, je vystavený úzkostným stavom, no autor si pri narábaní s témou volí vlastné pravidlá a neuvádza do praxe teóriu z existencialistickej filozofie. Napriek tomu v románe *Bränt barn* nájdeme situácie, ktoré by sa dali ľahko charakterizovať výrazom úzkostné. Jedným z mála jednoznačných príkladov je chvíľa, keď Bengta po nevydarenom pokuse o samovraždu privezú do nemocnice. V tej chvíli z neho opadáva malátnosť a začína triezvo uvažovať:

Då anar han vadsom håller på att ske: han skall snart bli räddad.

---

⁷¹ LAITINEN, Kerstin. 1986. *Begärets irravägar*. Umeå: Umeå universitet, 1986. s. 25-26. ISBN 91-7174-249-2.

⁷² SARTRE, Jean Paul. 2004. *Existencialismus je humanismus*. Praha: Vyšehrad, 2004. s. 31. ISBN 80-7021-601-1.

⁷³ SARTRE, Jean Paul. 2004. *Existencialismus je humanismus*. Praha: Vyšehrad, 2004. s. 19. ISBN 80-7021-601-1.

⁷⁴ ČERNÝ, Václav. 1992. *První a druhý sešit o existencialismu*. Praha: Mladá Fronta, 1992. s. 36. ISBN 80-204-0337-X.

⁷⁵ PERILLEUX, George. 1982. *Stig Dagerman et l'existentialisme*. Paríž: Les Belles Lettres, 1982. s. 31-32. ISBN 2-251-66231-6.

⁷⁶ PERILLEUX, George. 1982. *Stig Dagerman et l'existentialisme*. Paríž: Les Belles Lettres, 1982. s. 31. ISBN 2-251-66231-6.

Men först när de svänger upp under de höga lamporna framför sjukhuset förstår han det. När han stiger ur bilen känner han att det är mycket kallt. Först då blir han rädd, inte så mycket för vad som skall ske utan för vad han skall säga

- Vad skall jag säga, viskar han hjälplöst medan porten öppnas.

Men ingen hör honom.⁷⁷

Dagerman tu výstižne opisuje moment precitnutia a uvedomenia si skutočnosti. Ak by sme aplikovali Sartrovu teóriu o strachu a úzkosti, nasledoval by strach z pobytu v nemocnici, možno dokonca starch zo záchrany. Pocit strachu by zrejme mal svoju konkrétnu príčinu, no u Bengta veľmi rýchlo vyprcháva a nahrádza ho úzkosť. Aj tá sa dostavuje v súlade so Sartrovým chápaním. Je to práve vo chvíli, keď si Bengt uvedomí, že zrejme bude musieť priznať pravdu nahlas, že sa bude musieť rozhodnúť, ako zareaguje. Bengt stojí pred voľbou. Jeho otázka, čo povedať, je plná úzkosti. No nikto ho nepočul, pred voľbou stojí úplne sám.

Dagerman sa síce formálne neodrží Sartrovej teórie, táto črta však nevylučuje možnosť nájsť v jeho diele scény, ktoré ju pripomínajú. Dagermanovi nešlo o podporu nejakého filozofického smeru, ale predovšetkým o dôveryhodnosť obrazov.

3.2 Úzkosť a neúprimnosť

Úzkosti sa nedá vyhnúť. Sartre uvádza, že pokiaľ je úzkosť prítomná, nemôžeme ju napriek všetkej snahe úplne zakryť, pretože sa aj tak prezradí.⁷⁸ Dôležitejšie než nemožnosť ignorancie úzkosti je, že sa človek vôbec snaží úzkosť alebo akýkoľvek iný pocit či fakt o sebe zamlčať. Ide o neúprimnosť a ani pozornosti existencionalistov neušla. Sartre venuje jej rozboru pomerne veľa

---

⁷⁷ DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 237-238. ISBN 91-1-82002-3.; preklad:

„Vtedy vytuší, čo sa stane: čoskoro ho zachráni. Ale pochopí to, až keď zahnú pod vysokými lampami pred nemocnicou. Keď vystúpi z auta pocíti, že je treskúca zima. Až vtedy sa preľakne, ani nie tak toho, čo sa stane, ale toho, čo má povedať.

- Čo mám povedať? – zašepká bezmocne, kým sa otvára brána.

Nik ho však nepočuje.“

DAGERMAN, Stig. 2005. *Popálené dieťa*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 2005. s. 180. ISBN 88-220-1316-1.

⁷⁸ SARTRE, Jean Paul. 2004. *Existencialismus je humanismus*. Praha: Vyšehrad, 2004. s. 20. ISBN 80-7021-601-1.

priestoru, tvrdí, že „úzkosti väčšinou unikáme útekem do neupřímnosti.“⁷⁹ Neupřímnost teda môže fungovať ako indikátor úzkosti. Avšak, najjednoduchšie bude začať Sartrovou existencialistickou definíciou neupřímnosti, podľa ktorej sa tento jav dá nájsť aj v Dagermanovom románe.

Vo filozofickom diele *Bytí a nicota* Sartre vysvetľuje neupřímnosť pomocou porovnania s charakterovo najbližším javom – lžou. Zjednodušene povedané, neupřímnosť odlišuje od lži na základe súboru zúčastnených. Na lož sú potrebné aspoň dve osoby – ten, kto klame, a ten, kto je klamaný. Pri neupřímnosti sa dvojica klamára a klamaného spája v jednej osobe. Lenže ak chce človek klamať, musí poznať pravdu, aby ju následne pozmenil v súlade so svojím zámerom. Neupřímný klame sám seba. To znamená, že aj napriek tomu, že pozná skutočnú pravdu, sám pred sebou ju nepripúšťa a žije v klamlivej domnienke, ktorú si sám vytvoril.⁸⁰ Treba však brať do úvahy, že „se neupřímnosti nepodaří uvěřit v to, več chce věřit.“⁸¹ Stále je totiž prítomná časť vedomia, ktorej je pravda známa a snaží sa oklamať samu seba. Celý plán neupřímnosti by tým pádom bol už vo svojej podstate nevydarený, pretože človek ním nejde len proti pravde, ale proti sebe samému. V spise *Bytí a nicota* je doslova uvedené, že ľudia neupřímní voči sebe samým sa v skutočnosti snažia „uniknout něčemu, čemu nelze uniknout, totiž uniknout tomu, co jsme.“⁸² Vyššie opísaný postoj ukazuje, v akom vzťahu je neupřímnosť k pravde. Keďže sa človek snaží pomocou neupřímnosti utiecť pred realitou, vzťah nebude kladný, ale dôjde k istému pokriveniu. Sartre si všíma, že neupřímné vedomie narába s pravdou svojvoľne, prikrášľuje a upravuje si ju, ako sa mu hodí. Potom sa v tejto vlastnej verzii pravdy zabýva a odmieta si pripustiť, že by skutočnosť mohla byť iná.

Problematické je aj vnímanie vlastnej neupřímnosti zo strany neupřímného. Takýto človek si svoju neupřímnosť do istej miery uvedomuje, ale podobne ako neželanú pravdu ju pred sebou skrýva – to je základný princíp, na ktorom neupřímnosť podľa Sartra funguje.⁸³

---

⁷⁹ SARTRE, Jean Paul. 2018. *Bytí a nicota*. Praha: Oikoymenh. 2018. s. 606. ISBN 978-80-7298-250-9.

⁸⁰ SARTRE, Jean Paul. 2018. *Bytí a nicota*. Praha: Oikoymenh. 2018. s. 84-85. ISBN 978-80-7298-250-9.

⁸¹ SRTRE, Jean Paul. 2018. *Bytí a nicota*. Praha: Oikoymenh. 2018. s. 107. ISBN 978-80-7298-250-9.

⁸² tamže

⁸³ SARTRE, Jean Paul. 2018. *Bytí a nicota*. Praha: Oikoymenh. 2018. s. 105. ISBN 978-80-7298-250-9.

V románe *Bränt barn* je najviditeľnejšia neúprimnosť u hlavného hrdinu Bengta Lundina, ktorý sa počas trvania deja zahráva nielen so svojimi blízkymi, ktorých rôznym spôsobom klame, ale hrá nebezpečnú hru aj sám so sebou. Lenže pripúšťa si to až tesne pred záverom – v predposlednej kapitole *Ett sönderrivet avskedsbrev*. Dá sa však vystopovať aj iný jav, ktorý usvedčuje Bengta z neúprimnosti. Je to jeho manipulácia pravdy. Veľmi často si ju upravuje a prekrúca podľa svojich aktuálnych potrieb. Jeho postup nie je len podvedomý, v reflexívnej pasáži Bengt priamo uvažuje o relativite pravdy. Kritizuje matkino jednoduché čierno-biele vnímanie sveta a pojmu pravdy, ktoré nepripúšťa nijakú lož. Týmto postojom si hlavný hrdina umožňuje a morálne ospravedľňuje lož aj neúprimnosť. Bengt totiž presadzuje svoju myšlienku o voľnom výklade pojmov, akúsi filozofiu o sémantike slova:

Denna verklighet är ju så omätligt rik, att ett fixt bestämmande av ett begrepps position helt enkelt måste bli en absurditet. För mig kan begreppet sanning inte sammanfattas i en enkel formel så som det var möjligt för mor att göra det. Ibland diskuterade vi saken, men det var omöjligt att få henne att förstå, hur orätt vi i själva verket gör, när vi drar en bestämd gräns kring ett begrepps innebörd.⁸⁴

Bengt nepovažuje klamanie za až také nebezpečné, v podstate tvrdí, že k úprave pravdy dochádza pre dobro druhých. Dokonca si uvedomuje riziko, ktoré predstavuje klamstvo namierené na seba samého a dospieva k poznaniu, že "Podvádzať iných nie je pekné, ale podvádzať sám seba je nebezpečné."⁸⁵

Hlavný hrdina si však nedokáže vo vlastnej situácii aplikovať dobré rady, ktorými poučuje iných. Podrobuje svoje konanie analýze, no to, čo považuje za bezpečnostné opatrenie pred pádom do neúprimnosti, je prakticky už jednou z jej fáz. Bengtovo zdôvodňovanie si vlastných činov je v skutočnosti proces úpravy pravdy, kedy si Bengt zastiera ozajstné motívy a sám seba presviedča o nereálnych

---

⁸⁴ DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 62. ISBN 91-1-82002-3.; preklad: „Táto skutočnosť je taká nekonečne bohatá, že pevné určenie pozície pojmu je jednoducho absurdné. Ja nemôžem pojem pravda zahrnúť do jednoduchej formuly, tak ako to urobila moja mama. Občas sme o tom diskutovali, ale bolo nemožné vysvetliť jej, ako nesprávne v podstate konáme, keď okolo obsahu pojmu vedíme určitú hranicu.“ DAGERMAN, Stig. 2005. *Popálené dieťa*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 2005. s. 47. ISBN 88-220-1316-1.

⁸⁵ DAGERMAN, Stig. 2005. *Popálené dieťa*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 2005. s. 139. ISBN 88-220-1316-1.

dôvodoch, ktoré sú preňho prijateľnejšie než čeliť pravde. Najčastejšie sa tieto upravené pravdy vyskytujú v kapitolách epištolárneho charakteru. Ide o tzv. listy sebe samému, ktoré nie sú len hrdinovou snahou analyzovať situáciu, ale uveriť vlastnej verzii pravdy. Kapitola *Brev i mars* ukazuje, ako si Bengt zdôvodňuje, že klame otcovi o škole a navyše od neho za klamstvá prijíma peniaze:

Visserligen kan Du ha rätt, när Du säger, att det inte är särskilt vackert att ljuga, men jag tror nog, att en lögn skall bedö,as eftervad man försöker vinna genom den. Ljuger man tillexempelför att vinna praktiska fördelar av något slag anser jag, att der är ett omoraliskt sätt att begagna lögnen på, men ljuger man för att göra en människa glad kan jag inte finna annat än att den lögnen har sitt berättigande.⁸⁶

Bengt sa tvári, že všetko robí pre otcovo dobro. Avšak, praktické výhody, ktorými argumentuje, keď sa bráni pred výčitkami svedomia, sú motiváciou aj pre jeho konanie. Nejde mu predsa o to, aby urobil otcovi radosť a pobavil. Je preňho dôležité, aby sa otec nedozvedel pravdu, pretože by to spôsobilo problémy. Tento fakt pred sebou hrdina úmyselne skrýva, rovnako ako pred sebou tají svoj strach a úzkosť súvisiacu s prípadným odhalením.

Podobne je to s Bengtovým pitím alkoholu v kapitole *Brev i april*, kde Bengt pohrdavo komentuje otcovo počínanie:

Häromdagen märkte jag att han satt en gummisnodd på spritflaskan, precis som om han inbillade sig att jag går och småsuper medan han är borta om dagarna. Jag blev emellertid retad över den tarvliga misstanken och för att hämnas hällde jag upp ett ganska stort glas åt mig och drog ner gummisnodden. För övrigt är det ju ett ganska klumpigt sättatt använda en gummisnodd, när man vill ha reda på om det minskar i en flaska. Det är ju bara att dra ner den.⁸⁷

---

⁸⁶ DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 59. ISBN 91-1-82002-3.; preklad: „Zrejme máš pravdu, keď hovoríš, že nie je veľmi pekné klamať, ale ja si myslím, že lož treba posudzovať podľa toho, čo sa ňou pokúšaš získať. Ak klameš napríklad, aby si získal nejaké praktické výhody, nazdávam sa, že to je nemorálny spôsob narábania so lžou, no ak klameš, aby si rozveselil nejakého človeka, nemôžem si pomôcť, ale takáto lož má podľa mňa svoje oprávnenie.“ DAGERMAN, Stig. 2005. *Popálené dieťa*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 2005. s. 45. ISBN 88-220-1316-1.

⁸⁷ DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 94. ISBN 91-1-82002-3.; preklad: „Nedávno som si všimol , že dal na fľašu s pálenkou gumičku, celkom akoby si namýšľal, že si z nej

Dalo by sa uvažovať nad tým, či Bengt odpíja z fľaše z trucu, alebo zapíja úzkosť, ktorá sa v ňom objavuje, keď otec odhalí jeho tajomstvo a pripomenie mu, ako sa správa. No Bengt si nielenže odpije zo zakázanej fľaše, on rovno popiera, že by z nej pil, hoci v predchádzajúcej kapitole *Aftonpromenader* využívajúcej *er*-formu rozprávania a istý odstup od deja stojí: „[...] bara för skojs skull hämtar han flaskan ur skåpet och håller upp ett halvt glas. Det skall säkert inte märkas. Ett halvt glas till skall heller inte märkas. Därför håller han upp ett halvt glas till.”⁸⁸

Aj neskôr v tej istej kapitole sa čitateľ dozvedá, že „[p]å bordet står flaskan kvar. Det är bara lite på botten och när han tömt det är han [Bengt] lite varm.”⁸⁹ Takže Bengt z fľaše preukázateľne odpíjal a v liste adresovanom sebe samému sa tvári, akoby ho otcovo podozrenie urážalo, pretože on by si čosi také nedovolil. Týmto postojom sa snaží vyvrátiť skutočnosť, že podozrenie je oprávnené, a sám sebe dokázať, že veci sa udiali inak. Navyše, v liste samému sebe naozaj nemá koho iného presviedčať. Podobné je to v kapitole *Brev i maj*, kde vyhlasuje, že do kina *Lyktan* by nikdy nevstúpil.⁹⁰ Rovnako je to aj s jeho vyhlásením, že Gun ho nepríťahuje, čo je vzhľadom na nadchádzajúce udalosti a Bengtovo myslenie odhalené v snoch rovnako neúprimné tvrdenie.⁹¹ Tu si Bengt pravdepodobne začína uvedomovať, ako sa vyvíja jeho vzťah k otcovej milenke, pretože začína pociťovať neistotu a úzkosť, ktoré sú spúšťačmi neúprimnosti.

Postupne sa situácia s otcovou milenkou Gun Bengtovi čoraz viac vymyká spod kontroly, naliehavo vyžaduje riešenie. Bengt sa desí skutočnosti, ktorá si žiada jeho rozhodnutie. Jeho obranou proti úzkosti je útek do neúprimnosti, ktorá ponúka dočasnú alternatívu prijateľnejšieho sveta. Úzkosť ústiaca do neúprimnosti sa odráža nielen na postoji hlavného hrdinu k vlastnému konaniu,

---

potajme uhýnam, keď je cez deň preč. Toto úbohé podozrenie ma tak rozhnevalo, že som si nalial za poriadny pohár a stiahol gumičku nižšie. Mimochodom, je to dosť hlúpe používať gumičku, keď chcete zistiť, či vám nebudlo z fľaše. Stačí len posunúť ju.“ DAGERMAN, Stig. 2005. *Popálené dieťa*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 2005. s. 70. ISBN 88-220-1316-1.

⁸⁸ DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 74. ISBN 91-1-82002-3.; preklad: „[...] a tak zo žartu vyberie zo skrine fľašu a naleje si pol pohárika. Otec to určite nezbadá. Ani ďalší pohárik si nik nevšímne. Preto si naleje ešte pol pohárika.“ DAGERMAN, Stig. 2005. *Popálené dieťa*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 2005. s. 55. ISBN 88-220-1316-1.

⁸⁹ DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 84. ISBN 91-1-82002-3.; preklad: „[n]a stole ešte vždy stojí fľaša. Zostalo v nej iba na dne, a keď dopije pálenku, trochu sa [Bengt] zohreje.“ DAGERMAN, Stig. 2005. *Popálené dieťa*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 2005. s. 63. ISBN 88-220-1316-1.

⁹⁰ DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 126. ISBN 91-1-82002-3.

⁹¹ DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 127. ISBN 91-1-82002-3.

ale silno ovplyvňuje jeho smerovanie pri hľadaní seba samého. Viac sa však budem venovať téme identity až v ďalšej kapitole.

3.3 *Úzkosť a osamelosť*

Úzkosť, ako som už načrtla, má spojitosť s opustenosťou a množstvom zmarených pokusov zapadnúť do spoločnosti. Tieto opakované snahy bez úspechu vedú k tomu, že častokrát vníma hrdinu nielen jeho okolie, ale aj on sám seba, ako nepochopeného outsidera v cudzom svete. Zároveň sú úzkosť a osamelosť veľmi silno prepojené s uvedomením si absurdnosti života a sveta, čo je ďalší typicky existencialistický prvok, ktorý nájdeme aj v Dagermanovom diele. Černý uvádza, že v existencialistickom chápaní absurdnosť života vyplýva z toho, že človek je smrteľný a smrť, pokiaľ nejde o samovraždu, prichádza neočakávane a vždy v nevhodnom čase vzhľadom na sny a plány, keďže jedinec počíta, že ich v živote ešte stihne uskutočniť.⁹² Táto neistota vlastného konca, nemožnosť poraziť životnú absurdnosť a konať, ako by človek sám vo svojej prirodzenej slobode chcel, vyvoláva úzkostné stavy. Neistota a úzkosť zo smrti však môžu v krajných prípadoch viesť k snahám privodiť si smrť, a tak ju ovládnuť. Práve preto sa budem v nasledujúcej podkapitole venovať suicidálnym sklonom.

3.4 *Samovražedné sklony*

Vzťah medzi úzkosťou, sebapoškodzovaním a samovražednými sklonmi je v podstate logický a priamočiary. Samozrejme, ide o extrémne prípady, kedy jedinec reaguje na úzkosť sebadeštrukciou, no rozhodne nie sú ojedinelé. Samovražda sa zdanlivo javí ako najjednoduchší únik z úzkosti, absurdity a tlaku okolia. Dagerman často pracuje vo svojich dielach s postavami, ktoré trpia suicidálnymi sklonmi. Navyše sa podľa doslovu k slovenskému prekladu románu *Bränt barn* samovražda spája aj so spisovateľovým vlastným životom, keďže sa o ňu niekoľkokrát pokúsil – posledný raz úspešne.⁹³

---

⁹² ČERNÝ, Václav. 1992. *Proní a druhý sešit o existencialismu*. Praha: Mladá Fronta, 1992. s. 38. ISBN 80-204-0337-X.

⁹³ HANDZOVÁ-CHMELOVÁ, Teodora. Poznámka k románu od Stiga Dagermana *Popálené dieťa*. In: DAGERMAN, Stig. 2005. *Popálené dieťa*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 2005. s. 191. ISBN 88-220-1316-1.

Problematika samovraždy je aj v existencialistickej filozofii pomerne frekventovaná. Často predstavuje vyhrotenú hraničnú situáciu. Podľa Černého vníma francúzsky existencializmus samovraždu ako jediný spôsob, ako uniknúť z absurdného života, ktorý človek nedokáže ovládať, a aspoň jediný raz o ňom slobodne rozhodnúť. V podstate je to vzburá jedinca proti absurdnosti. Černý dokonca dáva tomuto činu prívlastok tvorivý, pretože človek si sám vytvára cieľ, ktorým sa snaží dať svojmu absurdnému životu zmysel. Problémom je, že ani dobrovoľnou smrťou život neprestane byť absurdný a v konečnom dôsledku samovrah svojím konaním jeho absurdnosť len potvrdzuje. Samovraždou si totiž vyberá smrteľnosť, od ktorej sa absurdnosť života odvíja,⁹⁴ ako som uviedla už v predchádzajúcej podkapitole.

Aby však bola absurdnosť života podaná vo svojej celistvosti, treba ešte uviesť Sartrovu poznámku o absurdnosti života spočívajúcej v jeho ohraničení z oboch strán. To znamená nielen smrťou, ale aj narodením, ktoré sa rovnako vymyká našej slobodnej vôli a kontrole, lebo je jednoducho dané.⁹⁵ Okrem toho Sartre vysvetľuje absurdnú povahu samovraždy ako činu, pre ktorý sa človek slobodne rozhodol, a preto si ako každý iný počin vyžaduje zmysel. Konanie človeka však nadobúda význam až v budúcnosti a o tú sa samovrah ukracuje.⁹⁶ Jeho život i posledný čin ostávajú bez zmyslu, čím sa posilňuje absurdnosť.

V románe *Bränt barn* je motív samovraždy neodškriepiteľne prítomný. Dalo by sa hovoriť o trojstupňovej gradácii, ktorou autor zvyšuje napätie a posilňuje úzkosť, pretože Bengt sa pokúsi o samovraždu celkovo trikrát. Prvý raz je to v lete, keď s otcom, Gun a Berit slávia slávnosť slnovratu Midsommar na ostrove. Vyberie sa sám v člne na more, pohráva sa s myšlienkou na samovraždu, no vylaká sa, a napokon je rád, že sa mu podarí vrátiť na breh. Pri tejto príležitosti však priznáva, že to nebolo prvý raz, čo pomýšľal na samovraždu.⁹⁷ Avšak, v diele ide o prvé zobrazenie situácie tohto druhu.

---

⁹⁴ ČERNÝ, Václav. 1992. *První a druhý sešit o existencialismu*. Praha: Mladá Fronta, 1992. s. 34-35. ISBN 80-204-0337-X.

⁹⁵ SARTRE, Jean Paul. 2018. *Bytí a nicota*. Praha: Oikoymenh. 2018. s. 596-597. ISBN 978-80-7298-250-9.

⁹⁶ SARTRE, Jean Paul. 2018. *Bytí a nicota*. Praha: Oikoymenh. 2018. s. 589-590. ISBN 978-80-7298-250-9.

⁹⁷ DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 157-159. ISBN 91-1-82002-3.

Druhý a tretí pokus sa odohrávajú neskôr, až v januári nového roku, no nasledujú bezprostredne po sebe, čo ešte zdôrazňuje Bengtovu narastajúcu úzkosť. Bengt sa chce najprv obesiť, no zlomí sa mu konár. Ešte aj v tomto prípade je v podstate rád, že sa mu nič nestalo.⁹⁸ Tretí pokus nastáva len niekoľko hodín po druhom. Vtedy si Bengt podreže žilu na zápästí otcovou britvou priamo pred očami ostatných. V opisovanej chvíli je už jeho rozhodnutie zomrieť pevné. Zachraňujú ho, ale dlhý čas si ani neuvedomuje, čo sa s ním deje.⁹⁹ K poslednému pokusu ho dohnalo poznanie pravdy o sebe, úzkosť, pocit odcudzenosti druhým. Veľkú úlohu však zohrala absurdnosť ľudského života, čo potvrdzuje zhodu s myslením francúzskych existencionalistov. V Bengtovom rozlúčkovom liste, ktorý je koncipovaný ako alegória života v spoločnosti, je uvedený dôvod, prečo sa rozhodol spáchať samovraždu:

För den som vantrivs i de små hundarnas land är det enda som återstår att bli en stor hund. Den enda fördelen med att vara en storhund i de små hundarnas land är att man då inte skäms för att dö. Att skämmas för att leva kan inte heller en stor hund undgå, allraminst en stor hund.

Därför gör jag det jag gör.¹⁰⁰

Absurdnosť života teda môže viesť k samovražde. Zároveň tu Dagerman prezentuje samovraždu ako možnosť vymaniť sa a uplatniť svoju vôľu. Prikláňa sa k tejto myšlienke dokonca aj v eseji *Vårt behov av tröst är omätligt*, v ktorej vyjadruje vlastný životný postoj nasledovne:

Men depressionen har sju askar och i den sjunde ligger en kniv, ett rakblad, ett gift, ett djupt vatten och ett språng från stor höjd. Jag slutar med att bli slav under alla dessa dödens redskap. De följer mig som

---

⁹⁸ DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 231. ISBN 91-1-82002-3.

⁹⁹ DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 234-235. ISBN 91-1-82002-3.

¹⁰⁰ DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 243. ISBN 91-1-82002-3.; preklad: „Pre toho, komu sa v krajine mopslíkov nepáči, ostáva jediné – stať sa veľkým psom. Jediná prednosť byť veľkým psom v krajine malých psov je, že sa potom nehanbite umrieť. Hanbiť sa za život – tomu sa nevyhne ani veľký pes, zo všetkého najmenej veľký pes. Preto som sa rozhodol to urobiť.“ DAGERMAN, Stig. 2005. *Popálené dieťa*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 2005. s. 184. ISBN 88-220-1316-1.

hundar eller jag dem som en hund. Och jag tycker mig fatta, att självmordet är det enda beviset för människans frihet.¹⁰¹

Opäť teda zaznieva Sartrova myšlienka, že samovražda napriek zdaniu nie je riešením situácie. Dagerman ostáva na úrovni existencialistického hrdinu, ktorý sa snaží vyslobodiť z úzkosti a absurdity, no neposúva sa ďalej. Václav Černý totiž uvádza, že v existencialistickom ponímaní sa dá bojovať proti absurdnosti jedine tým, že ju človek nebude akceptovať.¹⁰²

3.5 Samovražda a budúcnosť samovraha

Samovražda je čin, ktorým človek ukončuje svoj život, preto je v Sartrovom chápaní aktom, ktorý znemožňuje akékoľvek ďalšie plány a akcie. Zároveň si Sartre všíma, že človek si v chápaní seba samého definitívny koniec svojej existencie nikdy nepripúšťa.¹⁰³ Akoby zakaždým podvedome počítal s nejakou budúcnosťou. Prinajmenšom si predstavuje, aký bude mať jeho smrť účinok na okolie. Ide o veľmi zaujímavý detail, pretože podľa Sartra vo chvíli, keď bytie zanikne, nemôže už samo seba vnímať skrz svoj pohľad, a tak prevládne pohľad zvonku. Uzavretý život sa už nemôže meniť a posudzuje ho na základe minulosti už len okolie mŕtveho.¹⁰⁴ A pritom sa človek kedysi snažil práve pred týmto skresleným pohľadom druhých ujsť. Sartre tento stav definuje slovami: „Smrť druhého – stejně jako moje vlastní smrt – vytváří ze mne nezměnitelný předmět.“¹⁰⁵

Aj v Dagermanovom románe premýšľa hrdina pri pokusoch o samovraždu podobným spôsobom. Zakaždým má všetko vrátane reakcie blízkych podrobne naplánované. Neuvedomuje si, že smrť mu znemožní pozorovať či ovplyvňovať ich reakciu. Z kapitoly *Fotspår under vatten* vyplýva, že Bengt chápe samovraždu

---

¹⁰¹ DAGERMAN, Stig. 1963. *Vårt behov av tröst*. Stockholm: Vingförlaget, 1963. s. 288-289. ISBN 91-7193-81-2.; preklad: „Deprese má však sedm skříněk a v té sedmé leží nůž, břitva, jed, hlubokén jezero a skok z velké výšky. Nakonec se stanu otrokem všech těchto nástrojů smrti. Následují mě jako psi nebo jako pes následují já je. A jako bych chápal, že jediným důkazem lidské svobody je sebevražda.“ DAGERMAN, Stig. 2010. *Naše potřeba útěchy je neukojitelná*. Praha: Mot komiks, 2010. s. 14. ISBN 80-86661-25-3.

¹⁰² ČERNÝ, Václav. 1992. *První a druhý sešit o existencialismu*. Praha: Mladá Fronta, 1992. s. 36. ISBN 80-204-0337-X.

¹⁰³ SARTRE, Jean Paul. 2018. *Bytí a nicota*. Praha: Oikoymenh. 2018. s. 590. ISBN 978-80-7298-250-9.

¹⁰⁴ tamže

¹⁰⁵ SARTRE, Jean Paul. 2018. *Bytí a nicota*. Praha: Oikoymenh. 2018. s. 456. ISBN 978-80-7298-250-9.

ako pomstu všetkým, ktorí sa k nemu podľa jeho mienky správali zle.¹⁰⁶ Najlepšie je tento postup zobrazený pri Bengtovom prvom pokuse o samovraždu, kedy je explicitne vyjadrené, že k činu ho motivuje práve vidina pomsty. Bengt si v mysli podrobne vykresľuje, ako Gun ráno zistí, že sa stratil, ako ho spolu s otcom a Berit bezvýsledne hľadá. Má premyslené všetko, ešte aj veľkolepý záver, v ktorom ku skupinke na ostrove pláva jeho čln otočený hore dnom, čo má byť znamením, že je mŕtvy. Nezabúda ani na detail, ako všetkým zúčastneným dôjde, že z jeho strany šlo o pomstu.¹⁰⁷ Laitinenová vo svojej práci uvádza pomerne dôležitú poznámku k tejto problematike, keď podotýka, že samovrah si síce predstavuje budúcnosť, ale dokáže si ju predstaviť jedine so scenárom, v ktorom sám zomrie a všetko, čo sa odohrá po jeho smrti už bude bez neho.¹⁰⁸ Zásadné však je, že si dokáže udalosti predstaviť a predstavuje si ich, akoby ich videl, akoby v budúcej situácii bol istým spôsobom prítomný, čo je prejav, ktorý spomenul už Sartre, keď opísal nepredstaviteľnosť konca vlastnej existencie.¹⁰⁹

Okrem vyššie spomenutých dôvodov samovraždy sa pridružujú aj ďalšie príčiny. Laitinenová si u Dagermana všíma vzťahy medzi postavami mužského a ženského pohlavia, pričom konštatuje, že spisovateľ často stavia dej na tom, že hrdina si berie život kvôli žene.¹¹⁰ Tento výrok je aplikovateľný aj na román *Bränt barn*, pretože Bengta k samovražde dohnal jeho vlastný pomer s otcovou milenkou, neskôr druhou manželkou, a zároveň komplikovaný vzťah k vlastnej mŕtvej matke. Dalo by sa teda povedať, že príčinou sú dokonca dve ženy, no spája ich jedno – rola matky, či už biologickej, alebo nevlastnej. Touto úvahou sa otvára nová téma, ktorej venujem priestor v kapitole o identite.

3.6 *Masochizmus, žiarlivosť a agresivita ako prejavy úzkosti*

V súvislosti so ženami a smrťou prichádza Laitinenová ešte s jedným zistením, a to že u Dagermanových postáv so sklonsmi k samovražde sa zároveň

---

¹⁰⁶ DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 158. ISBN 91-1-82002-3.

¹⁰⁷ DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 157-158. ISBN 91-1-82002-3.

¹⁰⁸ LAITINEN, Kerstin. 1986. *Begärets irravägar*. Umeå: Umeå universitet, 1986. s. 178. ISBN 91-7174-249-2.

¹⁰⁹ SARTRE, Jean Paul. 2018. *Bytí a nicota*. Praha: Oikoymenth. 2018. s. 590. ISBN 978-80-7298-250-9.

¹¹⁰ LAITINEN, Kerstin. 1986. *Begärets irravägar*. Umeå: Umeå universitet, 1986. s. 180. ISBN 91-7174-249-2.

vyskytuje ešte jeden problém, ktorý s ich správaním a duševným stavom súvisí. Postavy potrebujú cítiť lásku, no nedokážu nadviazať primerane napĺňajúci ľúbostný vzťah.¹¹¹ Presne táto túžba po láske sa prejavuje aj u Bengta, ktorý sa snaží k sebe pripútať Gun.

Láska, či skôr túžba po nej, však nemá u Bengta len neškodnú podobu, naberá agresívny ráz, ktorý sa navonok prejavuje ako žiarlivosť. Laitinenová chápe žiarlivosť ako vnútornú neistotu.¹¹² U Bengta je žiarlivosť najlepšie rozpoznateľná vo chvíľach, keď sa prejavuje jeho násilnícka stránka. Agresívne až sadistické prejavy nie sú vylúčené ani v Sartrovom filozofickom systéme. Podľa Laitinenovej môžu dokonca v podobe vraždy predchádzať samovražde.¹¹³ Bengta síce nemožno obviňovať z vraždy človeka, ale v diele sa priebežne objavuje jeho agresívne správanie voči psovi Guninho bývalého partnera. Vrcholí násilnou smrťou psa, o ktorú sa postará práve Bengt, čím si od Gun vyslúži označenie *vrah*.¹¹⁴

Pokiaľ sa však porovná tento pohľad so Sartrovým výkladom, ukážu sa určité rozdiely. Spoločný ostáva východzí bod, z ktorého pramení agresívne správanie. Ako uvádza Sartre, je ním neúspech pri snahe docieľiť, aby človeka niekto iný miloval. Vtedy sa jedinec obracia k opačnému extrému a snaží sa podmaniť si slobodu druhej bytosti, urobiť z nej neslobodnú vec.¹¹⁵ Sartre sa však venuje viac agresivite v súvislosti so sadizmom, sexualitou a fyziologickou stránkou než s psychologickými či podvedomými príčinami. Bližší výklad správania Dagermanovho protagonistu románu *Bränt barn* a jeho prípadnú napojenosť na úzkostné stavy v dôsledku neúspechu v oblasti sexuality by možno poskytla psychoanalytická interpretácia opisovaných situácií, čo však nie je cieľom tejto práce.

Keďže agresivita hrá v románe dôležitú úlohu, je na mieste venovať jej ešte priestor. V diele totiž možno nájsť pár detailov, ktoré sú v súlade so Sartrovou filozofiou. Popri násilí voči zvieratám sa zároveň prejavuje aj Bengtova krutosť voči ľuďom. Sprvu len nenápadnými slovnými vyjadreniami – napr. tvrdenie, že

---

¹¹¹ LAITINEN, Kerstin. 1986. *Begärets irravägar*. Umeå: Umeå universitet, 1986. s. 223. ISBN 91-7174-249-2.

¹¹² LAITINEN, Kerstin. 1986. *Begärets irravägar*. Umeå: Umeå universitet, 1986. s. 222. ISBN 91-7174-249-2.

¹¹³ tamže

¹¹⁴ DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 213. ISBN 91-1-82002-3.

¹¹⁵ SARTRE, Jean Paul. 2018. *Bytí a nicota*. Praha: Oikoymenh. 2018. s. 423-424. ISBN 978-80-7298-250-9.

by Berit zbil, ak by sa dupočul, že ho podviedla.¹¹⁶ Neskôr, keď si podvádzanie sám skúsi z opačnej strany, zmení názor, no i tak Berit v slabej chvíli neoprávnene podozrieva z nevery. Niekedy jej nečakane spôsobí bolesť uštipnutím alebo silnejším stiskom ruky, no k vyslovene prudkému fyzickému napadnutiu nedôjde.

To sa prejavuje výlučne voči Gun, keďže Bengtov cit k nej, ako som už spomínala, kolíše medzi láskou a nenávisťou. V románe sa opisujú momenty, kedy si Bengt vychutnáva pohľad na Gunino telo bičované morskými vlnami. V texte stojí, že rozkoš mu spôsobuje práve vedomie, že jej vlny ubližujú.¹¹⁷ Natíska sa otázka, či mu väčší pôžitok nespôsobuje len pohľad na jej telo ako také a túžbu neúprimne nezaobaľuje do nenávisti, aby si ju nemusel pred sebou priznať. No miešanie lásky s nenávisťou a násilia s pôžitkom sa vyskytuje v texte častejšie, než aby to mohla byť náhoda. Premietnuc do situácie Sartrovu filozofiu, z Guninho tela sa pre Bengta stáva predmet. Ďalšie výpady proti Gun sú otvorenejšie, pretože Bengt sa medzičasom čiastočne zmieri s vlastnou náklonnosťou k otcovej milenke. Niekedy majú fyzický charakter, no častejšie psychický. Bengt týra psa cielene, no nie kvôli psovi, chce sa tak zbaviť soka – Guninho bývalého muža, a zároveň chce Gun ublížiť. Súčasne ubližuje aj sebe, čo je v podstate tiež cieľom. Tu sa ukazuje nábeh na masochizmus alebo vlastný trpiteľský komplex. Podobný prípad nastáva, keď ho Gun ľutuje. Bengt vtedy nedáva najavo, že by niečo cítil, napokon však prezrádza, že „[m]edlidande tycker han inte illa om, har aldrig gjort det. Det får honom att känna att han lider. Att lida finner han skönt.“¹¹⁸ A nie je to jediný raz, čo sa Bengtovi zdá príjemné trpieť, keď si nechá od Gun rozprávať o jej bývalom mužovi, aby jej ublížil a sám pri tom trpel.¹¹⁹ Bengt sa vyžíva v bolesti a zároveň vyžaduje súcitu. Ako potvrdzuje Perilleux, obaja autori sa vo svojich dielach venujú fenoménu masochizmu.¹²⁰ Podobne možno u oboch nájsť motív sadizmu.

---

¹¹⁶ DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 34. ISBN 91-1-82002-3.

¹¹⁷ DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 154. ISBN 91-1-82002-3.

¹¹⁸ DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 207. ISBN 91-1-82002-3.; preklad: „[p]roti súcitu nič nemá, nikdy proti nemu nič nemal. Dáva mu pocítiť, že trpí. Trpieť sa mu zdá krásne“ DAGERMAN, Stig. 2005. *Popálené dieťa*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 2005. s. 157. ISBN 88-220-1316-1.

¹¹⁹ DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 208. ISBN 91-1-82002-3.

¹²⁰ PERILLEUX, George. 1982. *Stig Dagerman et l'existentialisme*. Paríž: Les Belles Lettres, 1982. s. 52. ISBN 2-251-66231-6.

Rozdiel medzi Dagermanovým podaním a Sartrovým je v tom, že Dagerman vykresľuje predovšetkým týranie a utrpenie duševné, ktoré sa odohráva na pozadí sexuality, zatiaľ čo Sartre radí túto problematiku do oblasti predovšetkým telesnej, zameriava sa na sexuálny akt ako taký. U Dagermana možno konštatovať istý fyzický odstup od objektu túžby, no sexualita je stále prítomná. Princíp a ciele sadistu či masochistu však ostávajú u Sartra i u Dagermana rovnaké. Masochistu vzrušuje, keď môže trpieť sám, sadista pociťuje rozkoš, keď spôsobuje utrpenie iným a podobne sú vysvetľované tieto prejavy aj v existencialistickom diele *Bytí a nicota*, kde Sartre ešte dodáva, že v prvom prípade sa masochista sám chce stať predmetom pre iného človeka,¹²¹ pri sadistovi je to presne naopak, snaží sa druhého ovládnuť¹²².

Po tom, čo Bengt u Gun zlyhá pri súloží, sa jeho agresivita ešte vystupňuje. Chronologicky nasleduje práve po tomto zlyhaní zabitie psa ako demonštrácia sily, pretože „[f]örst när han har gjort henne så ont hon förtjänar skall han kunna älska henne. Då först skall han bli het och stark.“¹²³ Opäť je cieľom ublížiť Gun.

Inokedy sa Bengtova agresivita ukazuje vo chvíľach, keď pociťuje úzkosť alebo strach z neistoty kvôli citom, ktoré prechováva voči matke a Gun, prípadne v neskorších kapitolách aj Gun k nemu. Bengt si vybíja zúrivosť a úzkosť nielen na zvierati, ktorého bolesť mu spôsobuje pôžitok, ale aj na veciach: surovo vytŕha trávu¹²⁴ či mláti vankúšom o gauč.¹²⁵ U Dagermana je vyústenie úzkosti do agresivity časté. Sartre však tento vzťah nemá nijako zvlášť podchytený.

Bengt máva návaly úzkosti a bezmocnosti, kedy by najradšej ubližoval, aby sa neprijemných pocitov zbavil. Zväčša ich vyvolajú chvíle, kedy si uvedomuje, že vo vzťahu ku Gun je jeho otec vo výhode, vtedy pociťuje: „lust att plåga, lust att slå sönder, lust att riva ner. Kring sin tiger krossar han alla galler. Sen bussar han

---

¹²¹ SARTRE, Jean Paul. 2018. *Bytí a nicota*. Praha: Oikoymenh. 2018. s. 421-422. ISBN 978-80-7298-250-9.

¹²² SARTRE, Jean Paul. 2018. *Bytí a nicota*. Praha: Oikoymenh. 2018. s. 443-444. ISBN 978-80-7298-250-9.

¹²³ DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 210. ISBN 91-1-82002-3.; preklad: „[p]redovšetkým jej chce ublížiť. Až keď jej ublíži, ako si zaslúži, bude ju môcť ľúbiť. Až potom bude vzrušený a silný.“ DAGERMAN, Stig. 2005. *Popálené dieťa*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 2005. s. 159. ISBN 88-220-1316-1.

¹²⁴ DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 163. ISBN 91-1-82002-3.

¹²⁵ DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 130. ISBN 91-1-82002-3.

tigern på gasellen.“¹²⁶ Gazela predstavuje rozum, tiger je metaforou citu, ktorý prerastá do žiarlivosti a úzkosti, tie potom hrdinovi bránia triezvo uvažovať, úplne ho pohltia. Napokon Bengt v panike dospeje až k spomínanému pokusu o samovraždu.

3.7 Zhrnutie

Téma úzkosti a spôsob jej spracovania v Dagermanovom románe odkazujú na existencialistický filozofický systém. Nemožno však povedať, že by sa Dagerman prísne držal mechanizmov, ktoré opisuje francúzska existencialistická filozofia. Jeho prístup k téme je v istom ohľade autonómny. Dagerman buď opisuje situácie, v ktorých sa prejavuje úzkosť, alebo situácie, ktoré ju vyvolávajú. Niekedy sa pre zmenu zameriava na vnútro hlavného hrdinu. Naopak, Sartre sa vo svojich filozofických prácach snaží predovšetkým podať vysvetlenie, ako tieto situácie pôsobia na ľudskú psychiku a správanie. To však nevyklučuje možnosť aplikácie Sartrovej teórie na Dagermanovu prax. Obaja autori spracúvajú veľmi podobným, miestami až identickým, spôsobom problematiku samovraždy. Napodiv, v rozlišovaní a celkovom narábaní s kľúčovými pojmami strach a úzkosť sa rozchádzajú.

---

¹²⁶ DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 230. ISBN 91-1-82002-3.; preklad: „chuť trápiť, chuť rozbíjať, chuť ničiť. Rozláme všetky mreže okolo svojho tigra. Potom poštvte tigra na gazelu.“ DAGERMAN, Stig. 2005. *Popálené dieťa*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 2005. s. 174. ISBN 88-220-1316-1.

4 Hľadanie vlastnej identity

4.1 Vývoj identity

Vzhľadom na fakt, že hlavným hrdinom románu *Bränt barn* je dospievajúci mladík, nie je téma hľadania vlastnej identity nijako prekvapivá. Navyše ide o hrdinu, ktorý nedávno stratil matku a s ňou aj časť svojej identity dieťaťa. Už len samotný názov diela nesie slovo *dieťa*, ktoré je východiskom hlavnej postavy. Avšak, vzhľadom na pretrvávajúci erotický vzťah s matkou, Bengt v istom ohľade dieťaťom stále zostáva. Naopak, v očiach nevlastnej matky sa z neho v závere stáva muž, čo jej vzťah k nemu trochu oslabuje. Bengtova premena na muža je náročná, sám si ju neúprimným postojom v mnohom komplikuje.

Pokiaľ ide o identitu, v existencialistickej filozofii nemusí ísť len o snahu mladého človeka nájsť svoje miesto v spoločnosti a vytvoriť o sebe určitý obraz. Ústrednou myšlienkou existencializmu je tvrdenie, „existence předchází podstatu“¹²⁷, ktorým sa existencialistická filozofia postavila proti dovtedajším idealistickým filozofickým systémom a za centrum svojho záujmu zvolila človeka ako neopakovateľného originálneho jedinca.¹²⁸ Vychádzajúc z uvedenej filozofie, jestvovaniu ako takému chýba na začiatku nejaká podstata¹²⁹.

Podľa Sartra človek nemôže byť niekým, ak sa o toto bytie sám nepričiní, kým sám sebe nedá zmysel, formu, nenadobudne isté charakterové črty na základe vlastnej predstavy o sebe a svojej ďalšej existencii.¹³⁰ Človek teda slobodne formuje sám seba, bez pričinenia niekoho iného – samozrejme, ide o ateistický existencializmus vylučujúci Boha. Václav Černý k tomu ešte dodáva, že prázdno, ktoré človek ako neúplná vyvíjajúca sa bytosť pociťuje, je Sartrom opisovaná ničota¹³¹, ktorá „je povahy dynamické a energické: je puzením k tomu, čeho ješ

---

¹²⁷ FISCHER, Jan O. a kol. 1979. *Dějiny francouzské literatury 19. a 20. stol.* Praha: Academia, 1979. s. 220. 104-21-852.

¹²⁸ FISCHER, Jan O. a kol. 1979. *Dějiny francouzské literatury 19. a 20. stol.* Praha: Academia, 1979. s. 221. 104-21-852.

¹²⁹ ČERNÝ, Václav. 1992. *První a druhý sešit o existencialismu.* Praha: Mladá Fronta, 1992. s. 26. ISBN 80-204-0337-X.

¹³⁰ SARTRE, Jean Paul. 2004. *Existencialismus je humanismus.* Praha: Vyšehrad, 2004. s. 16. ISBN 80-7021-601-1.

¹³¹ ČERNÝ, Václav. 1992. *První a druhý sešit o existencialismu.* Praha: Mladá Fronta, 1992. s. 39. ISBN 80-204-0337-X.

není, je tíhnutím k budoucí prezenci.“¹³² Člověk teda podľa existencializmu, ako ho vysvetľuje profesor Černý, sám zodpovedá za to, kým je, pretože jedine on sám rozhoduje o podobe svojej existencie, ktorá je vlastne výsledkom všetkých jeho rozhodnutí.¹³³ To isté by teda malo platiť pre hlavného hrdinu. Každým krokom, ktorý urobí, utvára sám seba. Jeho rozhodnutia sú častokrát rozporuplné, necháva sa ovládať pudmi a túžbami, ktorým v danej chvíli podlieha a v nasledujúcej sa k nim už vôbec nehlási. Problém je práve spôsob, akým hlavný hrdina prijíma vlastné konanie, ako skreslene vníma svoj obraz. Bengt skúma svoje konanie, podrobuje sa sebaanalýze, ale opäť platí, že jeho pohľad nemôže byť objektívny.

4.2 Neautenticita a neúprimnosť

V oblasti identity sa objavuje problém dôveryhodnosti hlavného hrdinu oveľa viditeľnejšie ako v súvislosti s témami, ktoré boli spomínané dosiaľ. Neúprimnosti – pokiaľ sa využije Sartrova terminológia, som sa venovala už pri Bengtovom vnímaní pravdy a vykresľovaní vzťahu k ostatným postavám. Tieto vzťahy sa vyznačovali neúprimnosťou práve zo strany hlavného hrdinu, pričom neúprimnosť ňo viedla k čoraz väčšiemu odcudzeniu a osamelosti. Perilleux však postrehol, že už samotný pojem neúprimnosť je v chápaní Sartrovom a Dagermanovom sporný a mierne odlišný.¹³⁴ Na stručné oboznámenie s pojmami autenticita a neautenticita, ktoré so záležitosťou neúprimnosti úzko súvisia, postačí Perilleuxovo zhrnutie, podľa ktorého ide na jednej strane o úprimnosť voči sebe samému a vernosť svojim zásadám, na strane druhej, pri neautenticite, o neschopnosť riadiť sa vlastnými vopred stanovenými zásadami či zostať voči sebe čestný. Určujúca je však snaha nevhodné správanie sám pred sebou zakryť a utajiť. Práve na základe vedomého podvádžania vlastnej osoby možno rozpoznať podstatu, na ktorej je založené neúprimné správanie v Sartrovej filozofii.¹³⁵

---

¹³² ČERNÝ, Václav. 1992. *První a druhý sešit o existencialismu*. Praha: Mladá Fronta, 1992. s. 39. ISBN 80-204-0337-X.

¹³³ ČERNÝ, Václav. 1992. *První a druhý sešit o existencialismu*. Praha: Mladá Fronta, 1992. s. 26. ISBN 80-204-0337-X.

¹³⁴ PERILLEUX, George. 1982. *Stig Dagerman et l'existentialisme*. Paríž: Les Belles Lettres, 1982. s. 220. ISBN 2-251-66231-6.

¹³⁵ PERILLEUX, George. 1982. *Stig Dagerman et l'existentialisme*. Paríž: Les Belles Lettres, 1982. s. 213. ISBN 2-251-66231-6.

Dôležitý je však ešte jeden bod, Sartrov „le rejet radicale de la dualité du psychisme et par conséquent de la psychanalyse freudienne.“¹³⁶ Okrem toho Perilleux upozorňuje na Dagermanovo využitie freudovskej psychickej duality a dovolenie postavám, aby klamali samy seba, pričom sú si tohto postupu len čiastočne vedomé.¹³⁷ Sartre nepripúšťa existenciu podvedomia, ktoré by mohlo človeka nepriamo ovládať, ale prezentuje teóriu o slobode a zodpovednosti jedinca za vlastný život.¹³⁸ Už len na základe románu *Bränt barn* možno konštatovať, že Dagerman pracuje s postavami, ktoré sa vyznačujú existencialistickou neautenticitou či neúprimnosťou voči sebe samým.¹³⁹ Rozdiel v Sartrovom a Dagermanovom chápaní je podľa Perilleuxa v tom, že Sartre ako existencialista nepripúšťa nijakú vopred danú predurčenosť udalostí či správania, zatiaľ čo Dagerman istú dávku determinizmu do románu vložil.¹⁴⁰ Perilleux odhalil, že „[l]’analyse de angoisse a montré que, pour Dagerman, l’homme est à la fois déterminé et libre.“¹⁴¹ Determinujú ho vonkajšie vplyvy aj vnútorné, no stále má slobodnú možnosť vzoprieť sa všetkým týmto žvlom a zvoliť si vlastnú budúcnosť.¹⁴² Bengt sa však nedokáže týmto externým silám ani svojim vlastným túžbam vzoprieť. Zároveň si uvedomuje, že nekoná v súlade so svojimi morálnymi zásadami, a tak sa sám pred sebou snaží skryť všetky chybné kroky a ostať presne taký čistý, akým by sa sám rád videl. Pri takomto postupe sa zákonite nemôže vyhnúť neúprimnosti voči sebe samému, a tak sa prostredníctvom jeho postavy dostáva do románu výrazný prvok neautenticity.

K vyslovenej myšlienke o účinku pohľadu okolia na jedinca treba dodať, že Bengtovo klamstvo blízkym má pôvod, ktorý možno opísať práve Sartrovými

---

¹³⁶ PERILLEUX, George. 1982. *Stig Dagerman et l’existentialisme*. Paríž: Les Belles Lettres, 1982. 272 s. ISBN 2-251-66231-6.; preklad (L. Lišuchová): „radikálne odmietavý postoj voči psychickej dualite a tým pádom aj voči freudovskej psychoanalýze.“

¹³⁷ PERILLEUX, George. 1982. *Stig Dagerman et l’existentialisme*. Paríž: Les Belles Lettres, 1982. s. 215. ISBN 2-251-66231-6.

¹³⁸ PERILLEUX, George. 1982. *Stig Dagerman et l’existentialisme*. Paríž: Les Belles Lettres, 1982. s. 213-214. ISBN 2-251-66231-6.

¹³⁹ PERILLEUX, George. 1982. *Stig Dagerman et l’existentialisme*. Paríž: Les Belles Lettres, 1982. s. 188. ISBN 2-251-66231-6.

¹⁴⁰ PERILLEUX, George. 1982. *Stig Dagerman et l’existentialisme*. Paríž: Les Belles Lettres, 1982. s. 187. ISBN 2-251-66231-6.

¹⁴¹ PERILLEUX, George. 1982. *Stig Dagerman et l’existentialisme*. Paríž: Les Belles Lettres, 1982. s. 187. ISBN 2-251-66231-6.; preklad (L. Lišuchová): „[a]nalýza úzkosti ukázala, že podľa Dagermana je človek determinovaný a slobodný zároveň.“

¹⁴² PERILLEUX, George. 1982. *Stig Dagerman et l’existentialisme*. Paríž: Les Belles Lettres, 1982. s. 188. ISBN 2-251-66231-6.

slovami. V diele *Existencialismus je humanismus* Sartre hovorí, že to, kým skutočne sme, sa môžeme dozvedieť jedine od niekoho iného.¹⁴³ Pohľad druhého je teda pri identite určujúci, lebo hoci sa človek sám slobodne vytvára, potvrdenie svojich snáh potrebuje dostať zvonku. Práve preto sa Bengt snaží ovplyvniť druhých, aby naňho pozerali tak, ako si to sám želá, pritakali jeho lži a on by v ňu potom mohol ľahšie uveriť. Tým, že klame druhých a prekrúca udalosti, v podstate presviedča sám seba, lebo koncovým prijímateľom názoru od niekoho iného je on sám. Berit je vhodným príkladom sprostredkovateľa takéhoto vonkajšieho pohľadu, keď Bengtovi priamo povie, že je presne taký istý ako ostatní, ktorými vnútri sám pohrda.¹⁴⁴ Berit naruší obraz, ktorý si o sebe Bengt vytvoril. Pripravuje Bengta o jeho dovtedajšiu identitu, a tak nevedomky upevňuje Bengtovo rozhodnutie spáchať samovraždu. Za čiastkový motív samovraždy sa tak môže pokladať aj úzkosť vyvolaná neschopnosťou hrdinu vybudovať si identitu, ktorú by chcel mať.

Nepriamo, ale predsa sa k problému neúprimnosti vyjadruje aj sám Dagerman v eseji *Vårt behov av tröst är omätligt*, kde hovorí o prípade, ktorý sa nápadne podobá Bengtovi. Kritizuje neúprimného človeka slovami: „Och den som önskar bli en dålig människa, det vill säga en människa som handlar som kunde alla handlingar försvaras, bör åtminstone ha godheten att lägga märke till när hon blir det.“¹⁴⁵ Bengt sa dopúšťa podobného obhajovania svojich činov, ktoré je len zastieraním pravdy. K precitnutiu dochádza, až keď je definitívne odhodlaný spáchať samovraždu, hoci aj napriek obsahu *Ett sönderrivet avskedsbrev* je vzhľadom na nespoľahlivého rozprávača stále otázne, nakoľko si Bengt skutočne uvedomil, aký človek sa z neho stal. V súvislosti s precitnutím, ktorého sa Dagerman dovoľáva, však istý obrat poznať v záverečnej kapitole, kde si Bengt a Gun plne uvedomujú, v akom postavení sa nachádzajú, hoci ich správanie k sebe či ostatným postavám sa inak nijako výraznejšie nemení.

---

¹⁴³ SARTRE, Jean Paul. 2004. *Existencialismus je humanismus*. Praha: Vyšehrad, 2004. s. 16. ISBN 80-7021-601-1.

¹⁴⁴ DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 234. ISBN 91-1-82002-3.

¹⁴⁵ DAGERMAN, Stig. 1963. *Vårt behov av tröst*. Štokholm: Vingförlaget, 1963. s. 286. ISBN 91-7193-81-2.; preklad: „A ten, kdo se chce stát špatným člověkem, to jest člověkem, který jedná tak, jako by se všechny činy daly obhájit, by si měl laskavě alespoň všimnout, že se jím stal.“ DAGERMAN, Stig. 2010. *Naše potřeba útěchy je neukojitelná*. Praha: Mot komiks, 2010. s. 9-10. ISBN 80-86661-25-3.

4.3 Identita a ideál čistoty

Bengt v procese hľadania či skôr vytvárania vlastnej identity odhaľuje absurdnosť svojej existencie a okolitého sveta, čo v ňom následne vyvoláva úzkostné stavy. Tie sa, ako som už uvádzala vyššie, ďalej prejavujú v podobe neúprimnosti alebo úteku do idealizmu, pričom podobnú myšlienku vyjadril vo svojej literárnovednej práci zameranej na Dagermanovo dielo aj Perilleux¹⁴⁶. Bengtov idealizmus je najmarkantnejší práve v jeho viere v čistotu matky. Táto viera je nepodložená, vychádza z hrdinovej neprirodzene silnej naviazanosti na matku a v konečnom dôsledku sa preňho stáva univerzálnym ospravedlnením akéhokoľvek činu. Hrdinu nevyvedie z idealizmu ani nasledujúce zlomové zistenie: „Erik var min mors älskare.“¹⁴⁷ Vo chvíli, keď si Bengt uvedomí, že matka nebola až taká čistá, za akú ju považoval, analogicky prenesie čistotu z matky priamo na seba a dovoľí si konať v mene čistoty to, čo by za iných okolností a špeciálne u druhých považoval za odsúdeniahodné, nemorálne a nízke. Ako vyplýva z posledného odseku, s idealizmom sa spája aj akýsi pocit nadradenosti. Ten možno čiastočne chápať ako vylúčenie, nepochopenie spoločnosťou, ale v prvom rade platí, že hrdina sa do tejto pozície stavia sám a cielene. Perilleux takéto myšlienkové postupy u hrdinov radí medzi prejavy tzv. „estetstva“¹⁴⁸. Ide o jav pomerne častý práve v existencialistických dielach, pretože práve v ňom možno pomerne jednoducho identifikovať existencialistické odcudzenie a rozpor medzi hrdinom a spoločnosťou.

Celkovo sa Bengt prejavuje ako neprestajný moralizátor. Sprvu sú jeho názory skutočne v súlade s etikou a slušnou morálkou, no postupne ich Bengt prispôsobuje okolnostiam. Navyše vždy prekrúti udalosti tak, aby z toho vyšiel čo najlepšie, aby zakaždým ostal *vzorom* pre ostatných. Podobný úkaz je opisovaný aj v Sartrovom diele *Bytí a nicota*, kde autor upozorňuje, že práve takto, pomocou nerovnakého posudzovania svojich činov a činov iných, vzniká úzkosť. Spôsobujú

---

¹⁴⁶ PERILLEUX, George. 1982. *Stig Dagerman et l'existentialisme*. Paríž: Les Belles Lettres, 1982. s. 203. ISBN 2-251-66231-6.

¹⁴⁷ DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 131. ISBN 91-1-82002-3.

¹⁴⁸ PERILLEUX, George. 1982. *Stig Dagerman et l'existentialisme*. Paríž: Les Belles Lettres, 1982. s. 106. ISBN 2-251-66231-6.

ju výčitky svedomia, ktoré sa jedinec snaží vnútorne aj navonok potlačiť, a tak sa stáva neúprimným.¹⁴⁹

Bengt si svoju teóriu o čistote vytvára postupne, od náklonnosti k matke sa dostáva až k modle čistoty, ktorú neskôr zneužíva len na zastretie skutočnosti pred sebou samým. V texte možno pozorovať, ako sa postoj hlavného hrdinu voči ostatným čoraz viac uzatvára, zatiaľ čo sám seba presviedča o tom, že obraňuje čistotu. Po prvý raz sa táto filozofia čistoty zjavuje v kompaktnejšej podobe na začiatku, keď sa Bengt stavia do kontrastu s otcom. Odsudzuje manželskú neveru a vyhráza sa bitkou svojej snúbenici, keby ho podviedla.¹⁵⁰ Chápe, že jeho agresivita by mohla byť napadnuteľná, preto si ju sám zdôvodní ako boj za čistotu. Sám seba prezentuje ako niečo viac, keď tvrdí:

Jo, den som är ren, får slå. Den som är ren får göra allting mot den, som är oren. Ty den som är ren har rätt. Dn enda i världen som har rätt, är han. En fruktansvärd makt har renheten, Bengt. Därför vill jag vara ren.¹⁵¹

Bengt túži po tom, aby bol lepší ako statní. Zdanlivo vkladá do obrany čistoty všetko svoje úsilie, len aby dosiahol svoj ideál – sám ostať čistý¹⁵². V skutočnosti však len uteká sám pred sebou, pred zodpovednosťou za svoje počínanie. V podstate sa vyhovára na abstraktnú čistotu, akoby ho ona ovládala, hoci psychická dualita sa nachádza skôr v spôsobe, akým sa Bengt necháva ovládať vlastnou túžbou. Bengtovo presvedčenie o vlastnej nevinnosti silnie vďaka schopnosti obhájiť si pred sebou akékoľvek konanie, dokonca aj klamstvo.¹⁵³ O niekoľko strán ďalej, tesne po výbuchu žiarlivosti, píše Bengt v liste sebe samému: „Jag tror att det är den största glädje som finns att känna att man hämnats på det smutsiga. Renheten är en hård herre, Bengt, men lyder man den blir man lycklig.“¹⁵⁴ Z úryvku je zjavné, že sa hrdina čoraz viac zaplieta do neúprimnosti,

---

¹⁴⁹ SARTRE, Jean Paul. 2018. *Bytí a nicota*. Praha: Oikoymenh. 2018. s. 577. ISBN 978-80-7298-250-9577.

¹⁵⁰ DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 34. ISBN 91-1-82002-3.

¹⁵¹ DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 34-35. ISBN 91-1-82002-3.; preklad: „Áno, ten čo je čistý môže biť. Ten, čo je čistý, môže urobiť všetko proti tomu, kto je nečistý. Lebo ten, čo je čistý, má pravdu. Je tým jediným na svete, čo má pravdu. Bengt, čistota má strašnú moc. Preto chcem byť čistý.“ DAGERMAN, Stig. 2005. *Popálené dieťa*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 2005. s. 27. ISBN 88-220-1316-1.

¹⁵² DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 126. ISBN 91-1-82002-3.

¹⁵³ DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 59. ISBN 91-1-82002-3.

¹⁵⁴ DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 130. ISBN 91-1-82002-3.; preklad: „Myslím, že to je tá najväčšia radosť, keď cítite, že ste sa pomstili čomusi nečistému. Čistota je tvrdý

no okrem toho je tu jasne prítomný ďalší jav pertraktovaný existencialistickou filozofiou.

Vyššie opisovaný spôsob zmysľania hlavného hrdinu v sebe nevyhnutne nesie ďalší znak neautenticity – kolísavé, prípadne až úplne opačné vnímanie hodnôt a abstraktných pomenovaní, ktoré postrehol v Dagermanovom románe aj Perilleux a upozorňuje na Bengtovo mylné chápanie žiarlivosti a všeobecne konania motivovaného sexualitou.¹⁵⁵ Bengtova vlastná filozofia o čistote je dokladom pokriveného chápania, keďže Bengt nedokáže triezvo posúdiť momenty, kedy koná na základe vlastnej túžby, ale všetko ospravedľňuje bojom za čistotu, ba čo viac, je presvedčený o nevinnosti svojej motivácie. Vníma absurdnosť sveta, ktorý sa zriekol morálky, no iba čiastočne si uvedomuje, že k tomuto chaosu sám prispieva. O zdanie vlastnej čistoty prichádza, keď zaľúbenosť medzi ním a Gun vyprchá.¹⁵⁶ Neznamená to však, že by sa nadobro vzdal idealizmu. Jeho známky sú v texte aj naďalej badateľné. Stále bojuje a žije pre svoj ideál. Aj metaforický protiklad malých psov a veľkého psa je v podstate idealistický a Bengt sa stále stavia do role toho, ktorý má navrch.

Pomsta čistoty je u Bengta vedomá, sám sa v diele niekoľkokrát otvorene identifikuje ako pomstiteľ. Sprvu sa stavia proti otcovmu mileneckému vzťahu, voči jeho partnerke vystupuje nepriateľsky a hovorí o pomste Gun. Neskôr naberá pomsta abstraktnejší charakter, motívom je už spomínaná čistota, hoci v skutočnosti ide skôr o prejav žiarlivosti. Opäť je agresivita namierená voči otcovi a jeho milenke. V istom momente dokonca na Gun zaútočí a hodí po nej kameň.¹⁵⁷ Neskôr sa Bengt v túžbe po pomste zameriava nielen na otca a jeho novú manželku Gun, ale aj na svoju snúbenicu Berit, na všetkých o ktorých je presvedčený, že mu krivdia, pretože ho nechápu. Opäť sa však do veci pripája aj idealizmus ako všadeprítomná utkvelá predstava. Pomsta v podobe samovraždy v sebe obsahuje smrť – v existencialistickom chápaní teda koniec utvárania

---

pán, Bengt, ale ak ho poslúchaš, budeš šťastný.“ DAGERMAN, Stig. 2005. *Popálené dieťa*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 2005. s. 97. ISBN 88-220-1316-1.

¹⁵⁵ PERILLEUX, George. 1982. *Stig Dagerman et l'existentialisme*. Paríž: Les Belles Lettres, 1982. s. 218. ISBN 2-251-66231-6.

¹⁵⁶ DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 197. ISBN 91-1-82002-3.

¹⁵⁷ DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 148-149. ISBN 91-1-82002-3.

identity, ako píše profesor Černý, človek existuje už len v minulom čase bez toho, aby sa stal tým, po čom túžil, či mal príležitosť na svojej podobe čokoľvek zmeniť.¹⁵⁸

4.4 Oidipovský komplex a pocit zmierenia

Vzťah hlavného hrdinu k matke je v románe kľúčovým prvkom. O oidipovskom komplexe vo svojom rozbere románu *Bränt barn* pojednáva aj Laitinenová.¹⁵⁹ Ide o termín zavedený S. Freudom, voči ktorému sa Sartre ostro vymedzil, dokonca kritizoval priamo teóriu Oidipovho komplexu založenú na psychoanalýze.¹⁶⁰ Tento psychologický jav však má s udalosťami opisovanými v románe mnoho spoločného. Slovník cudzích slov definuje oidipovský komplex ako „erotický vzťah dieťaťa k rodičovi opačného pohlavia a nepriateľský vzťah k rodičovi rovnakého pohlavia“.¹⁶¹ Podľa vývojovej psychológie sa dospelý, vyvinutý jedinec pozná podľa toho, že dokáže túto túžbu prekonať resp. ovládnuť.¹⁶² V Bengtovom prípade však ide o záležitosť zložitejšiu. Koho vlastne možno považovať za matku? Bengtova biologická matka je mŕtva, no mladík k nej zdanlivo prechováva veľmi silný vzťah. Tento vzťah je pokrivený a vo viacerých momentoch pripomína skôr premyslene skonštruovanú a dobre zahranú pretváрку než úprimnú synovskú lásku. Laitinenová vo svojej práci uvádza, že motiváciou Bengtovho správania po smrti matky je pocit, že sa k nej vhodne nesprával.¹⁶³

Ďalší vzťah, o ktorom tiež platí, že je medzi synom a matkou, je vzťah Bengta a otcovej milenky Gun. Ide síce o nevlastnú matku, ale z textu románu jasne vyplýva, že hlavný hrdina ju ako matku vníma – bez ohľadu na to, či si to otvorene priznáva alebo nie. Vo všeobecnosti má Bengt problematický vzťah so ženami a istým spôsobom mu všetky pripomínajú matku, dokonca aj úplne

---

¹⁵⁸ ČERNÝ, Václav. 1992. *První a druhý sešit o existencialismu*. Praha: Mladá Fronta, 1992. s. 37. ISBN 80-204-0337-X.

¹⁵⁹ LAITINEN, Kerstin. 1986. *Begärets irravägar*. Umeå: Umeå universitet, 1986. s. 118. ISBN 91-7174-249-2.

¹⁶⁰ SARTRE, Jean Paul. 2018. *Bytí a nicota*. Praha: Oikoymenth. 2018. s. 86. ISBN 978-80-7298-250-9.

¹⁶¹ PETRÁČKOVÁ, V.- KRAUS, J. a kol. 2005. *Slovník cudzích slov (akademický)*. 2. doplnené vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá, 2005. 1054 s. ISBN 80-10-00381-6. dostupné z <<https://slovník.juls.savba.sk/?w=oidipovsk%C3%BD&s=exact&c=2e85&cs=&d=scs#>>.

¹⁶² VAGNEROVÁ, Marie. 2008. *Vývojová psychologie I.: Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2008. s. 233. ISBN 978-80-246-0956-0.

¹⁶³ LAITINEN, Kerstin. 1986. *Begärets irravägar*. Umeå: Umeå universitet, 1986. 117. s. ISBN 91-7174-249-2.

neznáme náhodné ženy si zamieňa s matkou.¹⁶⁴ Tento nedostatok však navonok odmieta priznať. Zdá sa, že jedine Berit si nepletie s matkou, no niekoľko detailov ho usvedčuje z toho, že Berit mu tiež pripomína matku. Niekedy rovno nachádza podobnosť medzi Berit a matkou, inokedy nepriamo reaguje na podnet z Beritinej strany spôsobom, akoby z nej predsa len cítil čosi materské a snažil sa proti tomu brániť.¹⁶⁵

Podľa Laitinenovej je sexuálna väzba na matku u Bengta prítomná ešte predtým, ako do deja vstúpi postava Gun, pričom oidipovský vzťah voči otcovej milenke je vlastne len vzťah k matke, ktorý Bengt smeruje na nový objekt.¹⁶⁶ Prejavy oidipovského komplexu sa v texte zjavujú pravidelne, preto uvediem len pár ilustračných príkladov. Dagerman pracuje v prvej polovici románu s obrazom ženskej nohy, ktorá vyvoláva v hlavnom hrdinovi vzrušenie. Práve na symbole nohy možno vidieť prelínanie sa postáv matiek – biologickej a nevlastnej, postupné prenesenie túžob z matky na otcovu milenkú. Bengtovi sa niekoľkokrát sníva o tejto nohe, no sprvu nevie naisto povedať, komu noha patrí, výklad sna je v texte dvojaký, pretože Bengt si odmieta priznať, že by ho Gun priťahovala.¹⁶⁷ Obraz sa Bengtovi opakovane zjavuje nielen vo sne, ale sprítomňuje sa aj v realite. Ďalším zobrazením oidipovského komplexu je samotný sexuálny akt medzi Bengtom a Gun. V závere románu sú si obaja hrdinovia vedomí vzájomného postavenia, ale ani s vedomím incestu nie sú ochotní milenecký vzťah ukončiť.

Prejavy oidipovského komplexu sa u Bengta vyskytujú viac v súvislosti s nevlastnou matkou ako s biologickou matkou. Negatívny postoj voči otcovi sa prejavuje nenávisťou, ktorú Bengt pomerne často deklaruje, prípadne žiarlivosťou, ale nie otvorenou agresiou. Ako uvádza Laitinenová, hlavný hrdina totiž nemá potrebu otcovi ublížiť či sa ho inak zbaviť. Výraznejšia je totiž jeho túžba po otcovskom uznaní.¹⁶⁸ V tomto smere je Bengt stále dieťaťom, navyše v istom ohľade nasleduje svoj mužský vzor viac než vsugerovanú čistotu matky.

---

¹⁶⁴ DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 80. ISBN 91-1-82002-3.

¹⁶⁵ DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 155. ISBN 91-1-82002-3.

¹⁶⁶ LAITINEN, Kerstin. 1986. *Begärets irravägar*. Umeå: Umeå universitet, 1986. s. 118. ISBN 91-7174-249-2.

¹⁶⁷ DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 64. ISBN 91-1-82002-3.

¹⁶⁸ LAITINEN, Kerstin. 1986. *Begärets irravägar*. Umeå: Umeå universitet, 1986. s. 119. ISBN 91-7174-249-2.

Skôr než milenku hľadá hlavný hrdina matku, o ktorú prišiel, a v nej sa snaží nájsť pokoj. Je to práve Gun, u ktorej žiadaný pokoj nachádza.¹⁶⁹ Túžbu po pokoji zaznamenáva aj existencialistická filozofia, v prednáškach Václava Černého sa pojednáva o pokoji, konkrétne o ľudskej túžbe nadobudnúť svoju konečnú identitu, a tak sa zbaviť neustáleho hľadania a neistoty.¹⁷⁰ Černý tieto pocity a snahy súhrnne nazýva „vůlí být Bohem“¹⁷¹. Je zaujímavé, že u Dagermana sa tiež vyskytuje túžba po celistvosti seba samého, no na rozdiel od francúzskeho existencializmu, ktorý popisuje Černý, sa pokoj u Dagermana spája s osobou matky ako stelesnením bezpečia. Preto je u Dagermana možno priliehavšie hovoriť skôr o vóli byť dieťaťom než Bohom, hoci výsledný pocit je v konečnom dôsledku rovnaký. Ide v podstate o túžbu vrátiť sa v čase do obdobia bez ťaživej zodpovednosti, ktorej je dospelý človek nútený čeliť a ktorá je základom slobody v existencialistickom chápaní.

S pokojom sa však spája aj smrť, a tak sa opäť zjavuje súvislosť so samovraždou. Všíma si ju aj Perilleux, keď píše, že úzkosť, ktorú hrdina pociťuje, je potrebná, pretože bez nej by nemohol nájsť pokoj.¹⁷² V záverečnej kapitole románu *Bränt barn* sa o pokuse o samovraždu priamo píše: „Det var inte för att dö man gjorde det, inte för att bli räddad heller, utan för att få frid. Frid med allt inom en som önskar dö, frid med allt utom en som vill tvinga en att leva.“¹⁷³ Vďaka pokoji, ktorý hrdina pocítil vo chvíli, keď bol v ohrození života, dokáže ďalej žiť, a teda aj pokračovať v utváraní svojej identity.

4.5 Zhrnutie

Téma identity poskytuje vhodný priestor na mapovanie rozdielov v existencialistickom – Sartrovom, a Dagermanovom chápaní fenoménov

---

¹⁶⁹ DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 176. ISBN 91-1-82002-3.

¹⁷⁰ ČERNÝ, Václav. 1992. *První a druhý sešit o existencialismu*. Praha: Mladá Fronta, 1992. s. 39-40. ISBN 80-204-0337-X.

¹⁷¹ ČERNÝ, Václav. 1992. *První a druhý sešit o existencialismu*. Praha: Mladá Fronta, 1992. s. 40. ISBN 80-204-0337-X.

¹⁷² PERILLEUX, George. 1982. *Stig Dagerman et l'existentialisme*. Paríž: Les Belles Lettres, 1982. s. 111. ISBN 2-251-66231-6.

¹⁷³ DAGERMAN, Stig. 1982. *Bränt barn*. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 244. ISBN 91-1-82002-3.; preklad: „Neurobili ste to zato, aby ste umreli, ani zato, aby vás zachránili, ale zato, aby ste našli pokoj. Pokoj so všetkým, čo chce vo vás umrieť, pokoj so všetkým mimo vás, čo chce prinútiť človeka, aby žil.“ DAGERMAN, Stig. 2005. *Popálené dieťa*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 2005. s. 185. ISBN 88-220-1316-1.

neúprimnosti, autenticity či determinizmu. Silnejšie sa prejavuje Dagermanov otvorenejší postoj voči Freudovej psychoanalytickej teórii, ktorú Sartre, naopak, neakceptoval. V procese formovania osobnosti sú v prípade hlavného hrdinu veľmi výrazné tri motívy:

- a) motív vzťahu matky a syna, ktorý cez všetky variácie nadobúda prevládajúcu podobu oidipovského komplexu,
- b) neúprimnosť a
- c) Bengtov idealistický boj za čistotu.

Posledný z menovaných motívov možno podľa informácií, ktoré poskytujú prednášky Václava Černého, identifikovať ako útek existencialistického hrdinu pred neistou budúcnosťou do spomienok, teda do minulosti.¹⁷⁴ Hlavný hrdina sa túži stať mužom a preniknúť do sveta žien, no sú to práve ženy a jeho idealizmus, na ktorých sa opätovne *popáli*. Na Dagermanovom hrdinovi sa prejavuje istý determinizmus, je totiž čiastočne ovládaný svojím podvedomím, čo Dagermana vzdaluje od Sartrovej filozofie. Zároveň si však hrdina uvedomuje svoje činy a zrejme si uvedomuje aj ich motiváciu, čo ústi do radu neúprimných výpovedí, ktoré prispievajú ku kumulácii absurdnosti, výčitiek svedomia a následných úzkostných stavov. Bengtova identita neustále zraje, no neúprimnosť mu nedovoľuje plne sa rozvinúť do podoby, ktorú si vytýčil za cieľ.

---

¹⁷⁴ ČERNÝ, Václav. 1992. *První a druhý sešit o existencialismu*. Praha: Mladá Fronta, 1992. s. 40. ISBN 80-204-0337-X.

5 Záver

Román *Bränt barn* nesie viditeľné znaky existencialistických myšlienok prejavujúcich sa hlavne v spôsobe vykreslenia hlavného hrdinu, dôraze na absurdnosť života, idealizmus, osamelosť a úzkostné stavy, s ktorými hrdina románu bojuje. Ako sa v tejto práci ukázalo, existencialistické témy odcudzenia, úzkosti a hľadania vlastnej identity, a prípadné ďalšie existencialistické motívy sa navzájom prekrývajú a dopĺňajú, preto nie je možné ich od seba úplne oddeliť.

Dagerman sa neodrží Sartrovej filozofie úplne bezvýhradne, ukázalo sa, že chápanie a použitie pojmu úzkosť sa u oboch autorov mierne líši, pretože u Dagermana sa na rozdiel od Sartra pojem úzkosť prekrýva s pojmom strach. Určitá nezávislosť na existencialistickej filozofii sa ukazuje aj v prípade slobody a jej vzťahu k determinizmu či pri Bengtovom zmýšľaní o vlastnej osobe, kde je u Dagermana zreteľné isté odchylenie od Sartrových názorov a existencialistickej sebaanalýzy k jeho protipólu, pretože, ako píše Brostrøm, „[u]tredningen av Bengts omogna och förvirrade känslokomplex är beundransvärd, en nästan klassisk Freud-analys.“¹⁷⁵ Ako zhodnotil aj Perilleux pri neautentickom správaní – hrdinovo správanie sa a myslenie je zhodné so Sartrovým podaním neúprimnosti,¹⁷⁶ ktorá je jedným z dôsledkov úzkosti vyvolanej absurdnosťou sveta. Okrem toho Perilleux poznamenáva, že k existencializmu sa Dagerman zrejme dostal prostredníctvom Kierkegaardových spisov a nie priamo cez francúzske filozofické diela.¹⁷⁷

Nemožno povedať, že by sa Dagerman vyslovene odkláňal od existencialistickej filozofie či, naopak, dôsledne prezentoval jej myšlienky vo svojom diele. Dagermana spája s francúzskym existencializmom predovšetkým výber tém, ktoré síce spracúva voľne, ale vo väčšine prípadov v zhode s myšlienkami, ktoré formuloval vo svojej filozofii Sartre.

---

¹⁷⁵ BROSTRØM, Torben. 1974. *Modern svensk litteratur*. Stockholm: Aldus Stockholm, 1974. s. 68. ISBN 91-0-039303-7.; preklad (L. Lišuchová): Štúdium Bengtových nezrelých a zmätených citových komplexov je jedinečné, ide priam o klasickú freudovskú psychoanalýzu.

¹⁷⁶ PERILLEUX, George. 1982. *Stig Dagerman et l'existentialisme*. Paríž: Les Belles Lettres, 1982. s. 234. ISBN 2-251-66231-6.

¹⁷⁷ PERILLEUX, George. 1982. *Stig Dagerman et l'existentialisme*. Paríž: Les Belles Lettres, 1982. s. 235. ISBN 2-251-66231-6.

6 Bibliografia

primárne zdroje:

DAGERMAN, Stig. 1982. Bränt barn. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. 259 s. ISBN 91-1-82002-3.

DAGERMAN, Stig. 2005. Popálené dieťa. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 2005. 191 s. ISBN 88-220-1316-1.

DAGERMAN, Stig. 2010. Naše potreba útechy je neukojiteľná. Praha: Mot komiks, 2010. 24 s. ISBN 80-86661-25-3.

DAGERMAN, Stig. 1963. Vårt behov av tröst. Stockholm: Vingförlaget, 1963. 291 s. ISBN 91-7193-81-2.

sekundárne zdroje:

BROSTRØM, Torben. 1974. Modern svensk litteratur. Stockholm: Aldus Stockholm, 1974. 271 s. ISBN 91-0-039303-7.

ČERNÝ, Václav. 1992. První a druhý sešit o existencialismu. Praha: Mladá Fronta, 1992. 152 s. ISBN 80-204-0337-X.

FISCHER, Jan O. a kol. 1979. Dějiny francouzské literatury 19. a 20. stol. Praha: Academia, 1979. 989 s. 104-21-852.

HANDZOVÁ-CHMELOVÁ, Teodora. poznámka k románu Stiga dagermana Popálené dieťa. In: DAGERMAN, Stig. 2005. Popálené dieťa. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 2005. s. 189-191. ISBN 88-220-1316-1.

HUMPÁL, Martin a kol. 2013. Moderní skandinávské literatury (1980-2000). 2. vyd. doplnené. Praha: Karolinum, 2013. 472 s. ISBN 978-80-246-2395-5.

LAITINEN, Kerstin. 1986. Begärets irravägar. Umeå: Umeå universitet, 1986. 296 s. ISBN 91-7174-249-2.

PERILLEUX, George. 1982. Stig Dagerman et l'existentialisme. Paríž: Les Belles Lettres, 1982. 272 s. ISBN 2-251-66231-6.

PETRÁČKOVÁ, V.- KRAUS, J. a kol. 2005. Slovník cudzích slov (akademický). 2. doplnené vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá, 2005. 1054 s. ISBN 80-10-00381-6. dostupné z

<[https://slovník.juls.savba.sk/?w=oidipovsk%C3%BD&s=exact&c=2e85&cs=&d=s
cs#>](https://slovník.juls.savba.sk/?w=oidipovsk%C3%BD&s=exact&c=2e85&cs=&d=s
cs#>).

ŘÍČAN, Pavel. 2013. Psychologie. 4. vyd. Praha: Portál, 2013. 304 s. ISBN 978-80-262-0532-6.

SANDBERG, Hans. 1982. Kommentarer. In: DAGERMAN, Stig. 1982. Bränt barn. Štokholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag, 1982. s. 249-259. ISBN 91-1-82002-3.

SARTRE, Jean Paul. 2018. Bytí a nicota. Praha: Oikoymenh. 2018. 687 s. ISBN 978-80-7298-250-9.

SARTRE, Jean Paul. 2004. Existencialismus je humanismus. Praha: Vyšehrad, 2004. 112 s. ISBN 80-7021-601-1.

SARTRE, Jean Paul. 2006. Vědomí a existence. Praha: Oikoymenh, 2006. 135 s. ISBN 80-7298-171-4.

VAGNEROVÁ, Marie. 2008. Vývojová psychologie I.: Dětství a dospívání. Praha: Karolinum, 2008. 467 s. ISBN 978-80-246-0956-0.